

Snopič domačih pisateljev,

je redno izdanje in
ga prejmejo vsi, ki so
se naprej naročili, kot **četrto** knjigo.

KNJIGO

Domačija v besedi in podobi,

ki bo izšla za „Snopi-
čem“ in stane L. 4·80
bodo prejeli vsi vnaprej
naročeni kot zadnja **dva** zvezka.

Stem hočemo našim
prijateljem pokloniti
dar trajne vrednosti
z vabilom naj nam
tudi v letu 1932.

ostanejo zvesti.

SNOPIČ
DOMAČIH
PISATELJEV

POVESTI IN ČRTICE

IZBRAL A. K.

GORICA 1931

TISKARNA GORICA
TISKALJA KAFOLJŠKA
BIDMA V GORICI
KRIŠTINA VALOŽKA
EDJA IN ZALOŽBA

109918

Š N O P I Č
D O M A Č I B
P I S A T E L J E V A

POVESTI IN ČRTICE

109918

I B R A V A K

F2C 1498/1952

IZDALA IN ZALOŽILA
KNJIŽEVNA ZALOŽBA
„SIGMA“ V GORICI.
TISKALA KATOLIŠKA
TISKARNA - GORICA
1931.

IVAN TAVČAR:

KUZOVCI.

Slika iz naroda.

Pred pet in petdesetimi in tudi še pred petdesetimi¹⁾ leti je bila Poljanska dolina na Gorénjskem pozabljen in zapuščen kos slovenske zemlje. O beli cesti, vijoči se sedaj tik vode, ni bilo niti sluha. Pač pa se je pričela takoj pri Škofji Loki kolovozna pot, ki se je vlekla potem proti Poljanam in še dalje proti Žirém. Tolminci in Čiči so tovorili po nji s svojimi konjiči. Visoko hrastovje in gosto smrečje je senčilo ta nesrečni kolovoz ter zrlo premnogokrat, kako so se vozovi, ki so slučajno zabredli tu sem, prekopicovali, in čulo ostro kletev komisarja, po voznih deskah se premetujočega, ki ga je uradna usoda vrgla v to puštinjo.

Ta pot je bila ponoči prav zelo nevarna. Po gošči so se plazili nadležni gostje, ki so bili ob enem tihotapci, tatovi in če treba tudi roparji. Ta tujememu imetju sovražna četa je združevala v sebi vojaške begune in drugo slabo in izprijeno osobje. Ravnali so se po nekakem vojaškem redu. Vodja temu obupno-predrznemu krdelu je bil še sedaj tu in tam v poljanskem spominu živeči Peter

¹⁾ Povest je bila napisana l. 1882.

Smuk; pod njim pa so imeli zapovedništvo Grogga Rohnač, kruljavi Martin Goščavec in pa črni Tinač Šust, ki je poštenemu očetu Marku Šustu, svetovolbenškemu cerkveniku, napravljajl prezgodnje sive lase. Nosili so tobak iz Primorja, pri tem ustavljajli voziče in tovore na poti ter si tudi po tem načinu pridobivali denarjev. Včasih so lovili zajce po planinah ter kradli jance na paši. Tik podružnice v Bukovem vrhu visoko nad poljansko vasjo v vznožju planine, ki se zove Pasja ravan, so imeli svoje selišče ter prebivali v veliki leseni koči, stoječi na zemlji, ki se še sedaj imenuje »Na Kuzovem«. Zategadelj so jih Poljanci imenovali Kuzovce.

S Poljanci so Kuzovci živeli v lepem miru. Ustavljajli jih niso po potih ter jim niso jemali niti jaret niti denarja. Tuintam so prišli v Poljane k deseti maši. Pripeli so iz Hotovelj črez Županov most ter priukali v vas, da je vse letelo skupaj. Opravljeni so bili bogato kmetiško: krog njih je frčalo svilnatih in čipkastih robcev, da so dekleta poželjivo odpirala oči. Najgorši je bil pa Peter Smuk, človek orjaškega telesa in rdečih lic. Rad je sedal tik cerkve na zid pri pokopališču, in sicer tako, da je sedel ravno za financarji, ki so božjo besedo poslušajli tudi rajši zunaj cerkve kot v nji. Zvonil je z nogami ter včasih stvar tako napeljal, da je z nogo zadel financarjevo telo. Strupeni pogledi so mu bili v zahvalo; njemu pa se je vse obličje samo smejajlo in kdor ga je videl takrat, je dejajl nehoté: pa je res zal človek.

Skoraj bi se lahko dajlo trditi, da so bili Kuzovci kaka tri leta gospodarji poljanskega pogorja. Počenjajli so, kar se jim je ljubilo. Svetna oblast

se je prikazovala v dolino samo v podobi bojazljivih financarjev in plahih revizorjev. Ali vsi ti so se Petra Smuka bali, da so mu šli s poti, če so ga le iz dalje ugledali. Bali so se ga tako, da se njegovih hudodelnih činov niti ovaditi niso upali. Končno pa se je stvar tudi tedanjim oblastvom videla nevarna, tako da so napela vse svoje moči. Nekega jutra prikoraka v Poljane kompanija Čehov s častnikom. Ti so potem lazili po planinah in so naposled v istini polovili in raztepli Kuzovce, to pa toliko laglje, ker je bil Peter Smuk že poprej sklenil svoje življenje. Njegove kosti so počivale tedaj na produ »V kotu«, kjer ga je bila voda mrtvega vrgla na suho. Ta grob leži sedaj po izpremambi vodotoča sredi struge in dan na dan pluskajo mrzli valovi črez ubogo človeško bitje, ki je nekdam v življenju nosilo goreče srce v sebi ter imelo zmožnosti, ki bi bile zaslužile svojemu razvitju boljšo usodo.

I.

Pičlo uro od Poljan, ob sedanji cesti v Loko leži vas Log. Tik te vasi se dviga nevisok hrib. V vznožju je obrastel z grmičevjem in trnjem, na vrhu, ki se na najvišjem mestu izgublja v majhno planoto, pa ga obviija zelena tratina. Na omejnjeni planoti so naši predniki postavili za ta kraj mogočno cerkev z dvema stolpoma ter jo posvetili svetemu Volbenku, ali kakor Poljanci mehkeje pravijo, svetemu Volniku. Kdor hiti s kipečim srcem po zaviti cesti v Poljane, mu oznanujeta svetovolbenška stolpa že iz dalje, da se bliža doma-

čemu kraju, domačemu zraku in šumečim domačim vodam. Bodita tisočkrat pozdravljena, svetovolbenška stolpa, ljubljena stražnika domače doline!

Ravno pod svetovolbenškim hribom je tik pota imel ob času naše pripovedi svoje selišče premetena in zvita buča Janez Premetavec. Štel je v svojo lastnino staro leseno kočo s tako tesnimi okni, da ni nihče rad pomolil svoje glave skoznje, boječ se, da bi je ne spravil več nazaj. Premetavec je bil tedaj pričel krčmariti. Prodajal je kislo vino in žganje ter počenjal še druge baže trgovine, ki ga niso spravile v najboljše ime. Domačija njegova je stala in še sedaj stoji (dasi ima druge lastnike) kaka dva streljaja zunaj vasi, oddaljena od sosedov. Na zgornjo stran se kopiči svetovolbenški hrib; skoraj tik pod hišo pa teče reka, ki se na tem mestu zavija ali lomi, tako da je tu plitva in da se prebrede brez teže. Premetavčeva hiša je imela s ceste in tudi spodaj poseben vhod in nikomur ni bilo skrito, da so pri spodnjem vhodu zahajali v kočo Kuzovci. Istotako se je vedelo povsod, da je Premetavec vzdrževal s Kuzovci živo trgovsko zvezo, po kateri je bogatel od dne do dne.

V soboto zvečer pred kvatarno nedeljo v septembru l. 1828. je v Premetavčevi pivnici gorela v steni pri peči trska, dasi na prvi pogled ni bilo v zakajenem prostoru videti niti enega pivca. Če bi se tuintam ne bila prikazala izza klopi na mizo roka, bi nihče ne bil vedel, da je v hiši človek. Ali za črno mizo je ležal samotni pivec, ki je posegal z roko po kupi na mizo ter pil žganje iz nje.

Zunaj v veži je bilo nekoliko več življenja. Janez Premetavec je imel s svojo ženo sitne skrbi. Kar si je bil napravil gostilno, je vedel gotovo, da mu ta žena na skrivnem pije vino in žganje. Tudi danes so se ji motovilile noge, ko je kurila. Takoj se je Janez neznosno razsrdil ter rojil in kričal, kakor bi gorelo pod streho.

»Spet si pila, rogovila stara! Ti me spraviš na beraško palico! Ti mi sneš vse! Ti, ti!« In Premetavec je od gole jeze utihnil.

»Ti si mi pa pismo snedel,« se je odrezala ona, »doto in pismo, ki ga še intabuliraš ne!«

To je moral biti občuten predmet; zakaj Janez je zardel v obraz kakor kuhan rak. Gledal je svojo nepokorno ženo in prvi trenutek ni vedel odgovoriti ničesar. Poizkušal je dvigniti nogo, da bi udaril ob tla. Končno se mu je posrečilo, da je lusknil s podplatom ob tlak.

»Ti bi mi Boga s križa v kotu ukradla, če bi pribit ne bil! Ti« — in molil je pesti proti nji — »ti si mi snedla — milijone!«

Rešilna beseda je bila dobljena. Kakor bi se mu bil kamen od srca odvalil, tako se je oddehnil oča Premetavec, ko je to grozovito očitanje položil svoji ženi na dušo. Utihnil je, ali utihnil je tudi zategadelj, ker se je prav tedaj glasno začulo iz hiše: »Janez!«

Hitel je v hišo. Tu se je bil zaspani pivec vzdignil izza mize. Klobuk si je bil potisnil na čelo ter se sklonil na mizo.

»Janez!« je dejal še enkrat ter bliskal s temnimi pogledi.

»Kaj, kaj, kaj?« In Janez je postrežen pristopil.

Oni ga je resno pogledal, potem pa dejal odločno: »Tiho bodi!«

Rekši se je zopet zvrnil na klop. Premetavec je osupel obtičal na mestu, potem pa odgovoril ponižno: »Če pa ti ukažeš, bom molčal. Prav tako, bom molčal!« Tožen je privzdihoval v vežo ter zastokal proti ženi: »Vidiš, Marušica, zdaj se še prepirati ne smeva! On noče!«

Vtem je nastala tema. V tistem času sta prihajali po poti iz Poljan dve osebi proti Premetavčevi koči. Bila sta Županov Tomaž iz Poljan in pa Matevžetov Matijče iz Volče. Letá je služboval tedaj pri Kuzovcih ter je bil posebno spreten v kraji.

»Torej imaš trden sklep,« je vprašal Tomaža, »priti k nam? Dobro boš živel.«

»Trden,« je odgovoril vprašanec. »Doma delajo z menoj kakor z živino. In pri vas greha tudi ne bom storil več kot dosedaj, ko sem klel, da se je delala tema.«

Stopila sta k Premetavcu v vežo. Prej pa je Matijče treščil v grmovje pri poti breme, ki ga je nosil dotedaj na rami. V veži je pomežikal gostilničarju, ki je zložno sedel na ognjišču pri svoji ženi, ter vprašal tiho: »Ali je tu?«

»Le noter, Matijče! Za mizo leži, in po pravici povedano, prav siten je.«

Matijče je stopil v hišo ter ukazal Tomažu, naj stopi za njim. Takoj se je oni za mizo vzdignil ter se ozrl po prišlikih.

»Ti si, tat!« je dejal nekoliko zaničljivo, izvlekel svoje orjaško telo na dan ter pričel hoditi po sobi. »Koliko kokoši si pograbil danes?« je vprašal Matijčeta smehljaje se. Potem pa je pri-

stavil skoraj resno: »Sramoto nam napravljáš, Matijče! Če bi bilo po mojem, bi jih moralo nekaj s Kuzovega in ti, Matijče, najprej. Ali kaj se hoče? Najlepši konj se ne more ubraniti umazanih muh.«

Pri tem je Matijče mirno molčal. Ko je oni končal, je izpregovoril hladnokrvno: »Tu je Županov Tomaž. K nam bi rad prišel. Dobra dlaka je. Tomaž, tu je Peter Smuk, pa se ga nikar ne boj preveč!«

Ali navzlic temu opominu je mladi mož vendar boječe stal pred glasovitim Kuzovcem ter s strahom povešal oči.

»Ena muha več ali manj,« je dejal Smuk. »Ostani, če hočeš! To ti pa povem: v potu boš jedel kruh pri nas. Ali kje ostaja Goščavec in kje Rohnač?«

Z lehno kletvico je zopet legel za mizo. Ona dva pa sta ukazala pijače, sedla za drugo mizo ter se tiho med sabo pogovarjala. Prišel je k njima tudi gostilničar Janez Premetavec.

»Janez,« je dejal Matijče čez nekaj časa, »tam zunaj sem odložil kos platna. Kje sem ga pobral, te gotovo preveč ne skrbi. Ali malo se mi je že poprej dozdevalo, da ga boš kupil ti.« In Matijče je napravil nedolžen obraz ter izpil kupico žganja.

»Veš, Matijče,« je odgovoril Janez, »ukradene reči so nevarne reči. In jaz jih ne kupujem,« je pridejal moško ter tudi izpil kupico žganja.

»No, boš pa ceneje kupil.«

»Tisto pa že, tisto! Morda se vendar kaj naredi. Ali blago moram videti. Skrbi so, skrbi z ukradenimi rečmi.«

In Janez Premetavec je pokril z rokama obraz ter vzdihoval. Matijče je hitel iz sobe ter kmalu privlekel kos praznjega platna. Poštenjaka sta se takoj dogovorila, da bo vatel po štiri groše, kar je bilo tudi za tedaj smešno nizko v ceno. Z vidno radostjo je Premetavec pospravil tisto platno ter ga odnesel v kaščo, ki se je odpirala ravno nad kletnimi stopnicami. V tistem hipu, ko je hotel zakleniti, je prisopel Matijče ter mu potisnil v roke veliko steklenico z ukazom, naj jo glede na srečno kupčijo napolni z žganjem, ki ga plača on, Matevžetov Matijče. Premetavec si misli: saj lahko zaklenem nazaj grede, odide s steklenico v klet ter pusti ključ v vratih. Matijče pa tedaj hipoma odpre kaščo, pograbi platno, zapre ter bliskoma odhiti iz veže, kjer buti kos za skladnico, in se vrne v hišo. Nazaj grede pa oča Janez v resnici obrne ključ pri kašči, ga vtakne v žep, prinese z zadovoljnim obrazom steklenico v sobo ter jo postavi na mizo, za katero je tedaj Matevžetov Matijče sedel, miren in pijače željan. Ko so nekoliko pili, je dejal, hišnega gospodarja nedolžno pogledavši: »Janez, ko si kupil že enega, morda kupiš še drugega?«

»Ukradeno blago, Matijče, moj Bog, ukradeno blago! Kaj hočem!«

»Ukradeno je res,« je odgovoril Matijče mrzlo, »ali kupiš ga ceneje.«

»Tisto pa tisto! Le prinesi ga, Matijče.«

Matijče ročno prinese kos platna ter ga položi na mizo. Dogovorila sta se, da bo vatel po štiri groše. Matijče je kakor prej tudi sedaj spravil kupno ceno. Premetavec pa naloži platno, da ga odnese v kaščo.

»Ravno prav,« je govoril po hiši gredoč, »bosta dva enaka kosa. Prejkone si ju vzel pri enem in istem gospodarju, Matijče!«

»Tisto ne! A saj boš slišal, da sta bila dva gospodarja.«

Oni zapre vrata ter stopi v vežo. Kmalu pa se začuje iz kašče nekako joku podobno rjojenje in ječanje. Črez malo časa pomoli Premetavčev Janez blede obraz v hišo ter reče s tresočim se glasom: »Meni si ga ukradel, Matijče!«

»Kje sem ga vzel, te gotovo malo skrbi, Janez, saj si ga kupil ceneje!« je odgovoril Matijče ter se krohotal na široka usta.

Peter Smuk in njega pajdaši so že skoraj pozabljeni in malokdo ve kaj o njih. Ali o tem, kako je Janez Premetavec kupoval platno, o tem živi še obilo spomina, ker ima humor tudi med gorami svoje vladarstvo.

II.

Še se je smejal Matijče, ko so v sobo stopili trije sumljivi možje. Eden je bil v temi treščil z ного ob škaf, puščen sredi veže. Že preden so se odprla vrata, je rohnel in kričal na vse kriplje: »Če boste puščali škafe sredi veže, ti bom razbil kosti, Premetavec, da boš kakor prasè, ki so mu izpustili kri! In tebe, Maruša, bom obesil za noge nad ognjišče, da boš požirala dim kot klobasa, če se dene sušit! Hudir, hudir, hudir!«

Mož je govoril tako hitro, da je besede kar požiral in da se je čulo kakor oddaljeno grmenje za gorami. Zategadelj so mu dejali Rohnač.

Stopil je v pivnico. Z njim sta vstopila Martin Goščavec, kruljav, zabuhel človek z lisičjim pogledom, in črnolasi, širokopleči Tinač Šust, svetovolbenškega cerkvenika izprijeni sin. Rohnač je bil hud, ker ga je bolela udarjena kost, piščalka na nogi, ki je poprej z njo butil ob škafo. Trdo je stopal po deskah, da so kupe na mizi žvenketale.

»Nič ne bo, Peter!« je dejal, stopivši pred Smuka.

»Nič!« se je začudil le-tá. »In čakal sem vso noč! Dobiva se drugikrat!«

»Za šefartskim znamenjem sva stala z Rohnačem,« se je oglasil Goščavec. »Kar ga vidiiva Brentača, ko je potiskal konjiča in voziček po poti. Stisnila sva se v hrastičje ter ga pustila mimo. Rohnač ti je šel pravit, jaz pa sem krevsal za Brentačem po Loki ves dan ter gledal, kako so nakladali voziček. Upregli so pod noč ter jo končno pobrisali skozi — Selca in Davčo, vragu v trebuh!«

Smuk je vstal, molče plačal, kar je bi izpil, ter odšel iz hiše. Zunaj jo je zavil po bregu in prebredel vodo v strugi. Onkraj je obstal pod gozdničem ter lehnó zažvižgal. Kmalu se je izvila iz smrečja črna oseba ter obstala pred Smukom.

»Jernač,« je dejal Smuk ostro, »vzemi Miho, Lovreta in Toneta! Pričakujte me ob polnoči pri visoškem mostu. Proti jutru bo peljal cerkljanski Brentač voz blaga iz Loke ter menil, da spimo. Spali bi pač, da smo vsi take klade, kot sta Goščavec in Rohnač!« Lehnó se je smejal ter izginil s tovarišem v gošči.

V Premetavčevi gostilni so vtem pili in glasno kričali.

»Kaj ima z Brentačem?« je vprašal Županov Tomaž bojazljivo.

»Izdal je Smuka spomladi, ko je tovoril tobak, tako da so mu financarji napravili precēj škode!« je odgovoril Rohnač. »No, bosta že skupaj zadela. Ali nocoj ne!«

»Kaj pa mi?« se je oglasil Goščavec. »Ali ne bo nič zaslužka nocoj?«

»Jaz bi nekaj vedel,« se je začul Šust ter trkal s kupo ob mizo. »Jaz bi nekaj vedel, ali vi, ovce, si ne boste upali.«

»Jaz si upam vse,« je bil takoj pripravljen Matevžetov Matijče.

»Kaj je?« je rohnal Rohnač. »Kar si upaš ti, Šust, si upamo vsi!«

»Tu gori,« je pričel Šust, »tu gori ima sveti Volbenk lepo skladalnico bogatij. Naj povem le nekaj. Tu je zlat kelih, ki ima spodaj na držaju kup biserov. Mašnih plaščev s srebrnimi žilami in drugih takih cunj je na kupe. Tiste žile, lahko rečem, imajo na funte srebra v sebi. Srebrni so svečniki, srebrne svetilnice in tudi kadilnice. Srebrno mora biti, ker se je vse to dobilo iz mekinskega samostana, kjer so imele nune srebra na prebitek. Ako bi se to vse stopilo, bi se nabrala lepa reč tolarjev. No, pa vi si ne boste upali. Jaz to vse vem, ker sem cerkvenikov sin in sem dostikrat stregel pri maši. Ali vi ste bojazljive kozel! In puščice tudi niso nikdar prazne. Stvar je pripravna. Vrata v zakristijo so strohnela in če se kolček vtakne med prag, se vzdigne kakor nič.«

Gledal je v steno. Molčali so nekaj časa.

»Cerkev okraستي!« je zastokal Županov Tomaž.

»Cerkev!« je kričal Šust. »Kaj je to posebnega? Bog ima tako vsega dosti! Če ne, si pa ustvari!«

Grdo se je grohotal in drugi so se grohotali z njim. — — —

Moralo je biti dve po polnoči, ko se je prebudil Marko Šust, svetovolbenški cerkvenik. Zdelo se mu je, da je čul hrup od nekod. S postelje je že videl, da je cerkev razsvetljena. Površno se je oblekel ter pri tem od samega strahu trepetal.

»Sama sv. Marija bodi zahvaljena,« je ječal, jemaje raz steno staro puško na kamen, »da je vse v Poljanah! Plašči, kelihi, kadilnice in drugo vse! Gotovo je Tinač tudi pri njih. Oče naš!« — — In starec je pričel moliti. Prihital je iz hiše ter prišel k lipam, pred cerkvijo stoječim. Stisnil se je za deblo in pripravil puško, da je lahko streljal vsak trenotek. V cerkvi je videl luč. Pred stranskimi oltarji so bile sveče lesene, da se niso dale prižgati, kar je cerkveniku za lipo posebno dobro delo. Nekaj so razbijali, potem vpili, ker niso mogli dobiti ničesar. Zapustili so hram božji in kleli Tinača, ki jih je bil spravil na ta pot. Kakor čebele so se usuli iz vrat ter leteli po hribu navzdol. Dasi je luna sijala, so se bili prikazali vendar tako hitro, da Marko od same osuplosti ni mogel streljati. Vsi so mi ušli, si je mislil. Pač, tu je še eden! Počasi je zlezal iz zakristije. Prikazavši se na plan, je zaukazal ter stopal potem polagoma mimo leskovih grmov po stezi navzdol. Tedaj je cerkvenik sprožil napetega petelina na puški. Počilo je prav močno. Ko se je dim razkadil, ni bilo videti ničesar. Starec se je prestrašil ter pobegnil.

Brentač iz Cerknega je bil medtem v večnem

strahu s svojim vozičkom in blagom prilezel pod Sv. Volbenk. Dobro je vedel, da ga v Loki opazuje Goščavec; zategadelj se je delal, kakor bi hotel domov črez Davčo. Ali kmalu jo je na selški poti obrnil ter udaril pozno v noči na poljanski kolovoz. Že je imel sv. Volbenka cerkev za sabo in že je videl pred seboj stolp poljanski, ko mu je »V kotu« pet črnih neznancev ustavilo voz. Spraznijo mu voz ter njega samega dobro otepó...

Drugo jutro je cerkvenik Marko na vse zgodaj vstal ter sopel k cerkvi. Ondi pod zakristijo je pri stezi ležalo ob leskovem grmu človeško truplo, pod katerim se je zemlja rdečila od strjene krvi. V mrtvecu je nesrečni oče spoznal svojega sina Tinača.

III.

Tožna novica se je širila po vasi. Neverjetno je bilo, ali vendar se je pravilo, da je Županov Tomaž svojemu bogatemu očetu ušel ter jo pobral med Kuzovce. Sprva ljudje še verjeti niso hoteli. Ali potem, ko so videli nekaj resnice, se je na skrivnem smejala vsa vas ter privoščila Županu, bogatinu, ki je drl vsakega in odganjal berače od praga. Bil je trd mož oča Župan in denarja lakomen. Pripovedovalo se je, da je imel nekje v gorenji hiši s silnimi verigami na steno priklenjen železen zaboj. In ko je Zadurnikov Miha nekdej pri odprtih vratih šel mimo, je imel oča Župan tisti zaboj odprt. Vse se je blesketalo od samega zlata in srebra. Miha je nehote od samega začudenja zakričal. Oni pa je zaloputnil pokrov, za-

klenil verige in podil nepričakovanega gledavca po stopnicah, da se je napravljajal prah. Odtedaj se je govorilo, da je Župan tako bogat, da sam ne ve, koliko ima. Skop pa je bil toliko, kakor bi ne imel nič. Vsaj svojemu sinu ni dal ničesar, dasi se je ta kot bogatašev sin moral postavljati ter dajati za vino. Jemal je torej svojemu očetu ter napravljajal dolgove, kar je pa starega zopet jezilo. S sinom sta se vedno rvala, da ni bilo prepira in krika nikdar konec. Naposled jo je sin v soboto zvečer pred kvatrnó nedeljo v septembru popihal med Kuzovce ter zapustil dom vpitja in trganja. Zvečelo se je šele kaka dva dni pozneje. Od srda in sramote se je valjal stari Župan po tleh ter se zaklinjal pri vseh svetnikih, da ne da sinu niti vinarja.

Vdovec je bil in zategadelj se je pri sinu pogrešala mehka materina roka. Očetova pa je bila pretrda in zato je prišlo tako. V hiši je gospodinjila tedaj edina hči Lenčka, dvajsetletno dekle. Bila je slovečega imena zavoljo lepote, a še mnogo bolj zavoljo — prevelike telesne moči. Privzdigovala je težka bremena in kadar je bilo vzdigniti kaj silnega, je ugnala v kozji rog mnogokaterega hlapca. Če je včasih Tomaž s pestjo hotel po očetu, se je zbal nje, ker je prav dobro vedel, da ga lahko otepé. Pri vsem tem je bila Županova Lenčka mehke duše in je imela rada ves svet in zaradi tega je tudi njo svet rad imel. Brata Tomaža je ljubila pred vsemi in ker je bila močnejša od njega, je ravnala z njim kakor z otrokom. Bila je ženska trdega značaja in hitrih sklepov in če se sme povedati resnica, je bila Lenka prvi in pravi gospodar v Županovi hiši ter središče, ki se je okoli

njega sukalo vse. Oča Župan se je vdal vselej, če je prišla visoka hči ter se sladkala okrog njega. S Tomažem je bila ostra in če ji ni bil po godu, je govorila z dlanjo, da je tleskalo kakor z desko po vodi. Ali pod svojo oblastjo je imela očeta in brata. Kakor smo že povedali, je bila hitrih sklepov in tudi v tem slučaju je vedela takoj, kaj ji je dolžnost.

Lepega jesenskega jutra je Lenčka prav zgodaj, ko se je pričelo daniti, stopala praznično oblečena po visoki rebri nad Hotovljami proti Bukovemu vrhu. Hitela je na vso moč. Ko je bila sredi pota poleg Kožuhove hiše, je rilo solnce izza gorovja ter s prvimi svojimi žarki obsevalo dekletu od hitre hoje razžarjeno lice. Pod Platiševo hišo je dohitela starega moža, ki je z majhno culico krevsal navzgor. Bil je stari Kosem z Griča.

»Kam greš tako zgodaj?« jo je vprašal.

»Na Kuzovo,« je odgovorila ročno, »po Tomaža.«

»Na Kuzovo!« se je začudil starec. »Potem greva skupaj. Pred štirinajstimi dnevi so se po polnoči oglasili pri meni štirje Kuzovci ter naročili ruto pip. Sedaj jih nesem.«

Čitatelju naj povemo, da je tedaj v Poljanah cvela mogočna industrija z majhnimi pipami, ki sedaj skoraj sluha ni o nji. Dekle in starec sta plezala ročno po gorovju navzgor, tuintam počivala ter zrla globoko v dol, kjer se je videla orjaška poljanska cerkev med nizkimi hišicami kakor skrbna koklja med piščeti. Pustila sta Bukov vrh na levi ter krenila pod Pasjo ravan, dokler se ni zaprla dolina pod njima, da ni bilo videti drugega nego pogorska slemena na levo in desno, zgoraj

in spodaj, nad vsem pa jasno jesensko nebo. Kuzovska kočja je bila skoraj popolnoma skrita v bukovem gozdu; iz nje pa se je tedaj, ko sta naša znanca prišla blizu, prav močno kadilo. Kar sta opazila najprej, je bila vrsta pušk, slonečih zunaj ob leseni steni. Na robu nad kočjo je slonela straža ter se ni premaknila, opazivši rani obisk. Vsaj tako se je delala straža, kakor bi prišlikov niti opazila ne bila.

Stopala sta mimo nekakega svinjaka, v katerem je lačna žival krulila in meketala. Takoj za svinjakom je tolkel Kuzovec s polenom po buči v skopec ujeti lisici, ki je pri vsakem udarcu grdo zarjula. Na bukovju je sedela tolpa vran ter se kakor črn oblak dvignila v zrak, začutivši tuje goste. V gozd so metali Kuzovci živalske ostanke, pri kuhanju neporabne; zategadelj se jim je usosedilo toliko črnih ptic.

»Ali so doma?« je vprašal Kosem ponižno. Grdi stražar se ne zмени.

»Če ne odgovori, kar vstopiva,« je dejala Lenčka ostro. In v resnici sta stopila v široko vežo, iz katere se je videlo naravnost pod streho, pod okajena bruna. Na desni strani te veže je stalo velikansko ognjišče, na katerem se je tedaj kurilo. K ognju je bilo pristavljenih devet ali deset orjaških loncev, v katerih je šumelo in vrelo. Vmes pa je na železnih ploščah, pod katerimi je pršalo živo oglje, vreščala pečenka. Pred ognjiščem je skakal umazan kuhar ter bezal s še bolj umazanim kolcem sedaj v ta, sedaj v oni lonec ter kričal: »Dobro se kuha! Lepo vre! Dobra bo piča! Ha-ha!« Opazivši vstopivšega dekleta in starega moža je povetil svoj kuhalnik, odprl usta in oči, da je bilo

jasno videti, kako je poštenjak osupel. Ali takoj se mu je po tolstem obrazu razširilo veselje; obrišal si je prste ob hlače ter zahitel: »Dekl' ca! dekl' ca! Odkod pa ti sem prihajaš?«

Sladko se je zasmeljal, malo požvižgal ter zopet vpil: »Dekl' ca! dekl' ca!« Kakor blisk je bil pri nji ter iskal nekaj z umazanimi prsti okrog nje nega cvetočega lica. Neskončna jeza je zalila dekletu vse mišljenje in z vso svojo močjo — ki je bila težka in velika — mu je položila roko po čeljustih. Vpliv udarca je bil viden in hiter. Udarjenec je malo zaječal in telebnil kakor posekan hrast v kup loncev in skled, tik ognjišča po tlaku razloženih. Vse je zahreščalo pod njim in napravil je obraz, kakor bi pravkar izdihaval. Dekle je srdito obstalo sredi veže; lice se ji je zalilo s krvjo, roke je stiskala v pest ter z razžarjenimi očmi gledala po onem na tleh.

»Pri vas torej še ženska ni varna,« je izpregovorila ponosno.

Prav tedaj je stopil iz hiše v vežo Smuk, opozorjen po hrupu, ter mirno postavil k hišnim vratom svoje visoko telo. Razvidel je položaj ter se lehnó smejal, ko se je kuhar vzdigoval iz črepinj.

»Ubili ga nikar, Lenka!« jo je ogovoril lehnó. »Potem ne vem, kdo nam bo kuhal.«

Še bolj se je razvnela — ker jo je poznal. Odgovorila je s srdom: »Ubila ga ne bom, dasi bi ne bilo škoda, če bi vas vse pobili. Sicer pa ne vem, čemu me poznaš.«

Ničesar ji ni odgovoril in niti kri mu ni stopila v lice ob nepriljudnem njenem vprašanju.

Mirno se je obrnil k možičku s culico ter hotel vedeti, kaj hočeta.

»Ravno prav,« je dejal potem prijazno, »da ste prišli; saj že skoraj pipe pri hiši ni bilo.«

Vstopili so v hišo. Ondi je Lenka molče sedla na klop pri peči. Smuk pa je odprl omarico v steni, odštel denar, plačilo za pipe, na mizo pred Kosma ter takoj brez besede zapustil hišo.

IV.

Dekle je sedelo tiho pri peči; še govoriti se ji ni ljubilo. Kosem pa je bil že bolj zadovoljen. Pri dolgi mizi sedeč je srebal žganje iz kupice ter sekal z nožem v velik hleb, ki so ga bili položili predenj. Vmes pa je prešteval prejeti denar ter glasno hvalil Kuzovce in njihovo poštenost. Prav kmalu se je prisilil iz veže v hišo prijeten duh pečenke, kar je Lenki neprijetno delo; lačna je bila, v hitrici je odšla od doma brez kosila.

Kuzovci so prihajali v hišo, se prijazno pogovarjali s starim možem ter povpraševali, kaj je v Poljanah novega — ali dekleta ni pogledal nihče. Skoraj vsak je vzel pipo s kupa, ki ga je bil Kosem iz svoje rute natresel na mizo. Takoj so pričeli tlačiti in prižigati. Naposled jo je pripihal tudi Tomažek; stopil je v hišo nedolžno in mirno. Očitno mu nihče ni povedal, kakšna nevihta ga pričakuje. Nič hudega sluteč je vstopivši veselo zakričal: »Hoj, Kosem! Ali ste prišli tudi k nam? Saj je tu gori lepše kot pri vas v kisljih Poljanah. Če vidite koga Županovih, recite, da se prav nič ne kesam, da sem tu. Pri Županovih me ne bodo videli več.«

»O pa te bodo še!« je mrzlo izpregovorila Lenčka ter se kakor blisk postavila poleg njega. »Pa kar takoj greva!«

»Lenčka, ali si ti?«

In srce mu je takoj prav nizko upadlo; močno je prebledel in na čelo se mu je nabrala vrsta debelih kapelj. Niti pogledati si ni upal svoje rodne sestre.

»Kar takoj, pravim! Če ne, te bom vlekla kakor teleta v mesnico!«

»No, saj pojdem. A jedel bom pa vendar prej! Lačen sem,« je odgovoril krotko — strahopetno. Sédel je k mizi. V hipu je sedela pri njem, da bi ji ne ušel, če bi ravno hotel. Tomažek je tiho prenašal to neposredno nadzorstvo in sram ga je bilo, da govoriti ni mogel.

Miza je bila kmalu zasedena. Tepeni kuhar pa je donašal velikanske sklede ter jih posajal pred lačno družino. Do roba so bile polne in prijetno se je kadilo iz njih proti stropu. Žlice so zaro-potale ter neprestano hodile po kratki stezi iz skled do ust. Kakor se posuši pozni sneg spomladi, tako hitro so se izpraznile sklede. Prinesli so drugih in na velikih lesenih ploščah pečene divjačine. Smuk je imel svoj prostor ravno pri Lenčki. Ko pri prvi ponudbi ni hotela jesti, ji ni več ponujal. Tembolj pa si je tlačil želodec Tomažek in pri srcu se mu je storilo milo, ko se je spomnil slabih skled, ki so se pri Županovih vsak dan posajale na mizo.

Po jedi sta se Lenka in Kosem odpravila; Tomažek pa si je izbral v družbo starega moža ter jo z njim odrinil naprej, da je dekle ostalo nekaj ko-

rakov zadaj. Tudi Smuk si je snel s stene puško ter dejal Lenki: »Grem malo z vami.«

Ni mu rekla, naj ne hodi, in molče je potem stopal na njeni strani.

Ravno pod cerkvijo v Bukovem vrhu je krožil sokol v zraku nad senošetjo, napravljaj krog na krogom, manjši in manjši, končno pa kakor blisk šinil med tolpo divjih golobov, pasočih se po tratinah. Uplenil je enega ter se vzdignil z njim v zrak. Kakor sneg se je usulo perje, druga jata pa je plaho odplula na vse strani.

Dekle je obstalo.

»Glej sokola!« je izpregovoril Smuk mrzlo. »In ko ga je gospod Bog ustvaril, mu je dejal: Tu imaš prostost, živi in glej, kolikor časa moreš živeti! Kadar pa ti polomijo peroti, potem je to tvoja stvar. In meni boste vi pravili, da sokol več velja kot jaz, ki sem človek! Tudi meni je dejal Bog: Tu imaš prostost! Če ti jo kratijo, živi, a glej, koliko časa moreš! Če sokola zapro v železno klet, kdo bo dejal, da nima pravice uiti. In če so mene hoteli na leta in leta vkovati v železje, kdo bo trdil, da nisem imel pravice, ga razrušiti ter živeti, kolikor časa morem! Vi, ki grejete svoje lene kosti pri peči, menite, da ste boljši od mene. Pa Bog ve. Sodil bo nekoč in vas bo takrat obilo osramočenih, kajti Peter Smuk ni moril, ni kradel, temveč si je v potu svojega obraza služil svoj kruh. Kar pa počenjajo moji tovariši, ni moja skrb; vsak je svoji duši sam gospodar. Sedaj pojdi! Tu doli te nihče ne bo nadlegoval, kar bi se bilo zgoraj lahko zgodilo!«

Obstal je, vrgel puško z rame ter se naslonil nanjo. Dekletu je srce tolklo. Ko je govoril, mu je

nekolikokrat morala pogledati v razburjeno lice in — groza — dozdeval se ji je zal. Odhitela je kakor srna. Daleč spodaj je morala nehote, sama ni vedela čemu, obrniti glavico. Visoko nad njo je stal nepremakljivo kakor iz kamena izsekana podoba ter zrl za njo. Urno se je zopet obrnila ter hitela v dol. Tomažek je od strahu koprnel, ko se je iz sadja prikazala bela stena domače hiše. Sredi vasi je obstal ter jo hotel popihati za prodovski ogel. Ali ročno ga je prijela za uho — obilnim otrokom na vaškem mostu v silno veselje — ter ga tirala kakor šolskega otročaja pod domačo streho. Le z veliko težavo je Tomažek potem otresel prokletstvo smešnosti raz sebe in še v letih visoke starosti se je razsrdil, če ga je kdo vprašal, kako je hodil od Kuzovcev domov.

V.

Pomlad je s svojim cvetličnatim krilom plavala nad dolino. Cvetje se je obešalo po drevju in po sivih skalinah. Cvetje je poganjalo tudi v srcih človeških, ki so prerrojena z vsako pomladjo. In če je v Poljanski dolini lepa pomlad, tedaj je malokje po naših zemljah lepša. Pozimi so se rodili pod snegom nebrojni studenci, ki hitijo sedaj po vseh bregovih v zeleni dol. V najbolj skritem kotu cvete vsaka ruša. Po bistrih vodah se ženi tanki lipan ter strelja kakor blisk z rdečimi plavutami tja in sem po belem pesku. Vse pa obsevajo mehkega solnca mehki žarki, da puhti iz zelenih travnikov in preoranih njiv tisto migljajoče mrgolenje kakor srečni vzdih srečne pomladansko olepšane zemlje.

Tudi tisto leto je bila krasna pomlad. V tej

pomladi je živel malo žalostnih, ali med njimi je bila bogatega Župana edina hči. Odkar je privlekla s Kuzovega brata, je povešala bolno glavo, postala zamišljena, malobesedna in osorna tudi nasproti prijaznemu ogovoru. Lice ji je hotelo popolnoma obledeti in včasih so dekletke ugibale, čemu domača hči po cele noči prejoka in čemu ima vsako jutro tako objokane oči. V resnici je bilo dekletke nesrečno. Vedno je morala hote ali nehoče misliti nanj, ki je bil skoraj razbojnik in ni imel druge prihodnosti nego hudo smrt.

In ta, ki bi v svojem razbojništvu ne bil smel dvigniti pogleda k nji, se je vedel v svoji zaslepelosti nespametno, pregrešno. V praznikih po dnevi, naj je šla Županova Lenka desetkrat mimo, se je desetkrat delal, da je ne pozna. Ali ponoči je bila stvar drugačna. Ponoči pa je kakor senca prihajal pod njeno okno in čakal, da je prišla pozna noč, v kateri je menil, da spi vsa vas. Ondi je slonel ob slivi, tedaj v polnem cvetju, zrl neprestano proti njenemu oknu ter končno pričel tiho in z medenim glasom klicati njeno ime. Ko ga je čula prvič, se ji je strdila skoraj kri okrog srea; prečudna sladkost ji je napojila dušo, ki jo je pa takoj pregnala grozna boleost. Nikdar se mu ni oglasila, tiščala si je s prsti ušesa ter se skrila pod odejo, da ni čula zapeljivih besed. Oni je prestajal skoraj vse noči pod njenim oknom ter odhajal izpod cvetočega drevesa, ko je jutrnja zora kipela izza gora. Dal jo je v zobe hudobnim judem ter ji za vedno zamoril srečo.

Nekdaj je pozno v noči prebudil Lenčko vrišč na vasi. Vpili so in kleli. Naposled je počil tudi strel. Preplašena je prihitela k oknu.

»Jezus, Marija! Kuzovce love!« je zastokala.

Po vrtu se je v istini pripodil Peter Smuk brez klobuka. Pod slivo je obstal ter opazil dekleta.

»Lenčka,« je dejal, »če ne odpreš, me bodo imeli!«

Urno je odprla okno. Oni pa se je prijel za zid in vejo pri slivi ter se zavihtel v sobo. Veja je zahreščala ter se odlomila in padla po tleh. Smuk pa je tiho zaprl okno in poln obupa sédel na revni stol pri mizi. Ona je bila že davno v postelji. Kmalu so prileteli financarji in kleli. »Tu sem je šel! Tu mora biti! Če ni hudič, ga imamo!« so vpili — ali dobili so samo cvetočo vejo v travi. Drli so dalje po vrtu ter potihnili v temi. Smuk je slonel pri mizi. Ječal je ter si z dlanjo tiščal obraz. Dekle pa se ni genilo v postelji.

»Lenčka, ali si huda?« je vprašal ponižno.

»Lahko bi bila,« je zaihtela v mukah. V hipu je bil pri nji ter ji je s prstom prebiral kostanjeve lase po trudni glavi. Tedaj pa je dvignila svoje bele roke, ga objela okrog vratu ter ga pritisnila k sebi. Ko je slonelo njegovo lice na njenem obrazu, je čutil gorke solze, ki so ji lile iz oči.

»Bog te obvaruj, dekle moj!«

Odprl je okno ter se spustil na tratino. Neizmerna sreča mu je prebivala v duši in tako ponosen je je bil, da je zategadelj iz golega zaničevanja do financarjev sredi vasi iz vsega grla zasukal. Odrinil je proti domu. Delalo se je že jutro. Sredi Županovega mostu stoječ je še enkrat zauka, da bi pač vsakdo znal, da je to srečni Peter Smuk. Ali prav v istem trenutku se je začul oster »Stoj!« in pri obeh koncih mostu so mu štrlele puške nasproti. Financarji so mu bili zastopili

skriti v vrbovju pot, ker so vedeli, da mora čez most. Voda je bila velika. Malo dni poprej je deževalo in struga je bila nalita do vrha. Smuk je izprevidel stvar; pogledal je navzdol; rjavo-rdeči valovi so se podili neprestano dalje.

»Čemu bom stal, ko lahko grem!« je dejal zaničljivo ter se bliskoma spustil čez držaj. Zapljuskalo je v kalni vodi, ali kmalu se je Kuzovec zopet prikazal na površini ter plaval z mogočno roko. Tedaj pa so pričele bojazljive duše z mosta streljati, da je onega v vodi obsul dež svinčenk. Zadelo ga je in kakor kamen je izginil v vodi. — V istini so ga dobili čez nekaj dni mrtvega na produ »V kotu«. K Županovi Lenčki so romali potem snubači za snubači, ali možiti se ni hotela.

Tudi je še mlada umrla.

JOSIP JURČIČ:

SIN KMETIŠKEGA CESARJA.

Povest iz 16. stoletja.

I.

Baron Jošt Turen.

Bilo je jeseni l. 1574., torej eno leto po nesrečni kmetiški vojni. Marsikdo že ni več mislil na žalostne prigodke prejšnjega leta; marsikatera žena pa je še bridko jokala po možu, katerega so ji bili obesili. Nekateri otrok je pogrešal očeta, ki je storil sramotno smrt.

Solnce je stalo že čez poldne. Lahka, že precej hladna sapica je pihala skozi odprto okno lesene ribiške koč, ki je stala pri Savi, nedaleč od Krškega.

Ribič, kakih petdeset let star mož, je sedel na nizkem stolu in tiščal med kolena velik črn lonec, iz katerega je z leseno žlico hitro zajemal in nosil v usta. Končavši svojo južino jame zmerjati sina, sedemnajstletnega krepkega mladeniča, zakaj ni ravšljev¹⁾ in drugih mrež za ribji lov zakrpal ta čas, kar je bil sam zdoma. Da bi svojo jezico malo

¹⁾ Ravšelj = neke vrste ribiška mreža.

ohladi, je še vedno godrnjaje stopil k oknu. Zdajci pa umolkne, se obrne in pravi: »Aló, fant, brž, ven pojdi, brž!«

»Kaj pa je?« vpraša fant, ki se mu nikakor ni tako mudilo kakor očetu. Toda oče ni mogel odgovoriti; bil je že zunaj. Dasi precej len vstane sin bolj iz radovednosti kakor iz spodobne pokorščine in gre za očetom. Zunaj se na pragu ustavi in debelo gleda.

Oče je odvezoval velik splav; bil je golorok; kučma je ležala v blatu, zakaj pred visokim gospodom in mladim gospodičem, ki sta stala na bregu, ni smel biti pokrit. Za njima je hlapec držal tri osedlane konje, ki so bili namenjeni na splavu se prepeljati z gospodarji vred.

Gospod, že precej prileten, je imel velikanski meč; mlajšemu, kakih osemnajst let staremu mladeniču, je tičal za pasom z zlatom okovan lahek meč, menda bolj zaradi lepšega kakor za obrambo. Tudi hlapec je bil oborožen.

Kakor zamaknjen je ribičev sin ogledoval zdaj vihrajoče pero na mladeničevem lepem klobuku, zdaj dragoceno obleko starega viteza in njegove svetle ostroge, zdaj konje in hlapca in si morebiti mislil: »Kaj, če bi jaz to ali pa to imell«

»Kaj zijaš! Ali ne greš staremu pomagat?« pravi vitez osorno, ko zagleda ribičevega sina.

Jezno in potuhnjeno pogleda ta gospoda po strani, vzame vesla in drog in, kakor bi kljuboval, prav počasi stopa proti splavu, ki ga je bil oče odvezal. Ta hip ga tujec tako švrkne s kratkim bičem po bosih nogah, da zacvili in vrže vesla ob tla. Zalletel bi se bil v svojega gosposkega nasprotnika,

ko bi se ne bil oglasil oče ter mu velel, naj brž da vesla, da jih priveže. Srdito pogleda gospoda in stopi na splav.

Konji so bili na tako prevažanje vajeni, zato so radi stopili s hlapcem in gospodoma na deske. Ribič je odrinil.

Na oni strani dobi ribič od gospoda nekaj denarja v dar in plačilo. Tujci zasedejo konje in po vprašanju: ali je pot do Šrajbarskega turna lepa, odjezdijo.

Ribič in sin se s splavom vrmeta.

»Oče, zakaj me je ta stari dedec gosposki udaril?« vpraša ribičev sin, ko prideta do srede.

Očetu sicer tudi ni bilo po volji, da tuj človek strahuje njegovo dete, vendar tega ni smel povedati; dejal je torej: »Zakaj ne ubogaš!«

»Nikoli mi še ni dal kruha,« odgovori sin. »Povem vam, če pride nazaj, da vas ne bo doma, bom sredi Save zvrnil splav, pa bo videl!«

»Za božji čas, sin! Kaj govoriš! Kaj bi bilo potlej s teboj! Nikoli več bi ne bil zdrav.«

»On bi me ne ujel, ne! Splaval bi in utekel v hribe k Ilijevemu sinu in k tistim, ki se skrivajo. Nihče me ne najde, za take kote vem.«

Ribič prebledi. Kateri oče se ne boji za sina?

»Fant! Za Boga svetega, tega ne jemlji več v misel! Pomisli, ako bi kdo slišal, kaj čenčaš. Ali ne veš, da se ne sme govoriti o Kosomanu in Iliji! Bog te varuj in Mati božja! Kaj bi jaz revež na starost počel, ko bi te kdo slišal, da to govoriš, in bi se ti primerilo kaj hudega!«

»Kajpak!« pravi mladenič ter se krepko upre v drog.

II.

Kosoman, sin kmetiškega cesarja.

Komaj dobro uro pozneje naglo prikorači k ribičevi koči mlad, kakih osem in dvajset ali trideset let star mož. Postave je srednje, prej majhne kot velike, pa nenavadno širok črez pleča in prsi. Ves zastaven život priča, da je velike telesne moči. Obraz njegov bi bil lep, ko ga ne bi kazile prežive, nekako preostro se bliskajoče oči, če že znemar puščamo gosto razraslo, rjavo, nerazčesano brado.

Nekako hlastno, kakor bi se mu zelo mudilo, pokliče ribiča, potem pa takoj sede v čolnič. Malo se mu odgrne plašč, v katerega je zavit. Obleka je videti sicer kmetiška, vendar od boljšega blaga, čeprav zdaj pomazana. Čemur bi se pa še najprej čudili, to je meč, katerega s plaščem nekako prikriva.

»Le hitro na ono stran, boter!« kliče ribiča.

Ta sede in začne veslati.

V sredo privešlavši, upre ribič vanj oči in kakor bi vse pozabil, mirno drži veslo v roki.

»Prijatelj, Sava naju bo vzela, veslajte!« pravi tuji potnik.

»Kosoman!« reče ribič.

Mlademu možu zlezejo obrvi vkup in roka mu seže k ročaju meča.

»Kaj je? Ali Kosomana nečeš voziti? Res, Ilijev sin sem ali pa Kosoman, kakor me hočeš imenovati. Veslaj! A to ti povem, če boš zinil živi duši, da si me videl in spoznal, ne boš več tod veslaril.«

»Kaj še! Bog ve, da ti rajši pomagam, kakor škodujem. Ti in tvoj oče sta nam hotela narediti dobro. Pa Bog ni hotel, kaj hočemo! Ne boj se, ne poznam takšnega, da bi te izdal, kar je kmetiških ljudi. Samo grajskih hlapcev se boj. Saj veš, da vedno slede za teboj.«

»Zdaj bom pa jaz za njimi. A ne za hlapci, za gospodarji. Koliko je že tega, kar se je baron Jošt Turn tukaj prepeljal? Ali veš, kam se je obrnil? Koliko jih ima s seboj?«

»Zdi se mi, da je šel v Šrajbarski turen k svoji žlahti. Jaz ga še dobro poznal nisem. Sin je z njim in en hlapec. Varuj se ga! Saj veš, da je bil največji sovražnik vojski tvojega očeta in tvoji.«

»Gorje mu bodi!« godrnja Kosoman.

»Pravijo, da je ta baron Turen obsodil tvojega očeta v Zagrebu na tako strašno smrt.«

»Ha, ali si tudi ti to slišal?« zavpije Kosoman in skoči pokonci.

»Varuj, da čolna ne preobrneš in v vodo ne padeš,« pravi ribič. Kosoman zopet sede, pokrije obraz z rokama in nasloni glavo na kolena.

»Alo, pri kraju sva!« pravi ribič.

Kosoman mu ponuja plačo, toda starec zmaje z glavo in pravi: »Ne, Ilijev sin nima takega denarja, da bi ga jaz vzel. Bog te varuj, ker se sam nečeš. Moli, da ne boš storil kaj napačnega! Tudi jaz bom molil zate. Sicer pa me poklič, kadar se hočeš prepeljati. Zate vstanem opolnoči.« Solza se je zasvetila starcu v očesu.

Kosoman mu poda roko in se nasmehlja. »Ti si poštena duša. Bog daj, da bi se še kdaj videla.«

»Še kdaj? Povej mi, kam si pravzaprav name-

njen? Glej, star sem, morebiti ti bom svetoval, da bo prav.«

Kosoman pogleda v tla, kakor bi premišljal, ali naj pove ali ne. Črez nekaj časa vpraša ribiča: »Stari, kaj bi storil tvoj sin, ki je še mlad, ako bi te jaz vpricho njega udaril za uho? Ali bi pustil kar tako?«

»Mislim, da ne; srdoritec je pravi. Precej skoči vate,« odgovori ribič z nekim zadovoljnim smehljajem.

»No, vidiš, tak sem tudi jaz.«

Rekši odide Kosoman z naglim korakom po poti, koder so prej krenili trije jezdeci. Ribič gleda za njim in premišlja tako dolgo, da izgine za drevjem.

»Škoda za njegovega očeta, škoda za njega! Nikamor ne sme revež med ljudi; kakor lisica se mora potikati po skalah in iskati skrivališč, dokler ga ne zadene smrt. Da bi le zdaj česa nespametnega ne naredil! Hvala Bogu, da je že dobro dolgo, kar so oni trije odšli. Kônj menda ne bo došel, ni krek. Ker je ves iz uma in tega barona neznano črti — Bog mu grehe odpusti in nakloni pokoro — bi se lotil vseh treh.«

Medtem, ko je ribič tako premišljal, je Kosoman pospešil korake in kakor človek, kateremu je mnogo na tem, da koga doide, bolj tekkel, ko navadno hitro šel. Zavil je spodnji del svojega obraza v plašč in kapo pomaknil tik do oči, dasi ni bilo mrzlo in blizu pota nikogar, ki bi se mu bilo bati, da bi ga spoznal. Ob straneh pota so rasli stoletni hrasti; orumenelo listje je sapa metala potniku pred noge, kakor bi ga hotela ustavljati v naglem dirjanju.

Kake pol ure kasneje pride iz gozda. Razgled čez polje se mu odpre precej daleč. Vedel in videl je, kod se vije pot in kje zopet izginja v hosti. Jezdecev, katere je menda hotel doiti, ni bilo videti nikjer.

Utrujen sede na velik kamen.

»Našel te bom vendar!« pravi zamolklo in zamišljen obsedi.

III.

Pomagač.

Nedaleč od Krškega stoji grad, ki ga kmetje od nekdanj imenujejo Šrajbarski turen. Ne spada lesem, da bi preiskovali, zakaj se tako imenuje. Sloveči stari zgodovinar Valvasor¹⁾ piše, da je bil morebiti kak »šribar« kdaj lastnik tega gradu in da se je po njem prijelo ime. Dasi boljše razlage ne vemo, tudi te ne potrdimo. Pa saj to v naši povesti ni posebno važno.

Grad stoji na hribu. Proti Krškemu se razprostira planjava. Na drugih straneh pa ga je tačas še bolj kakor današnje dni obdajal velik gozd.

Šestdeset let pred našo povestjo že so bili uporni kmetje vdrli v ta grad in hudo gospodarili v njem.

Da bi se kaj takega več ne ponovilo, je šrajbarski graščak sezidal debelo in široko obzidje in na vsakem voglu postavil močan stolp, odkoder se

¹⁾ Valvasor je znamenit kranjski zgodovinar. Zivel je v 17. stoletju. Napisal je veliko delo o Kranjski.

je pozneje lahko branil ne samo nepokornim kmetom, ampak tudi Turkom.

V ta grad je jezdil imenitni plemič baron Jošt Turen, premagavec in sodnik kmetiškega cesarja Ilije. Bil je gospodarju v Šrajbarskem turnu nekaj v rodu in prišel ga je skoraj vsako leto po enkrat obiskat.

Jesensko solnce je upiralo poslednje žarke v goste vrhove velikanskega bukovja Šrajbarskega turna v grajskem gozdu, kjer sta dva kmeta baš sekire po tleh pometala in drug za drugim sedla na deblo, ravno okleščeno, da bi se prav v miru kako pomenila.

»Zdaj menda ne bo gozdarja več klek prinesel, le sediva. Kruha sva si že zaslužila, če je božja volja,« pravi starejši.

»Saj gospod vse leto in dan ni toliko storil kakor midva danes,« odgovori mlajši.

»Kaj hočemo; ker je tako, že mora biti.«

»Jaz pa pravim, da ni, da bi moralo biti,« pravi mlajši in obraz mu od jeze zardi. »Sami smo krivi, da nas imajo tako, kakor da bi duše ne imeli, da moramo delati drugim prej kakor sebi in nam iztrgajo iz rok še to, kar pridobimo z žulji. Dostikrat sem že premišljal: če je Bog ustvaril zajca, ga je ustvaril pravtako zame kakor za graščaka. Drva rasto na božji zemlji tako zanj kakor za nas in vendar moramo mi pobirati slabe vrhove in brstino, graščaka pa čaka debelina, katere si še posekati neče sam. Mi smo neumni. Ej, Kosomana je bilo treba poslušati . . .«

Pri tem imenu skoči starejši kmet naglo pokonci in se ozre okrog in okrog ter dene prst na

usta, šepetaje: »Tiho, tiho! Kaj, ko bi te kdo slišal, da se meniš o Kosomanu!«

»Ti si strahopet. In prav zato, ker je bilo lansko leto preveč takih, kakršen si ti, nista Ilija in Kosoman ničesar opravila. Da bi bili vsi poprijeli vile in sekire in šli z nami in s Kosomanom, kje bi bile zdaj graščine!«

»Boga zahvali in Mater božjo, da ne vedo, da si bil pri Kosomanu, in tiho bodi! Naj bi kdo slišal, te zapro ali pa še obesijo, kakor so druge.«

»Ali me boš ti izdal?«

»O, Bog obvaruj!«

»Povem ti, ako bi zdajle Kosoman, ki pravijo, da je v gori in da bo še enkrat vzdignil vojsko, ako bi zdajle prišel in rekel: pojdimo! grem precej z njim.«

»Lepo te prosim, Martin, bodi tiho. Ti si neumen. Kaj sta nam pomagala Ilija in njegov sin? Ničesar! Enega so umorili, drugega pa še bodo.«

»Bog ve, kako pride. Boš videl, Kosoman je pravi; zagodel jim bo še eno, vem.«

»Jaz grem domov,« pravi starejši in dene sekiro na ramo. »Ti, Martin, pa pojdi v grad, laglje hodiš ko jaz, in povej, da sva posekala, kar je nama bil odkazal.«

Oba se napotita, starejši kmet po eni, Martin po drugi stezi.

Poslednji ni bil še streljaj daleč, ko mu iz gošče nasproti stopi mož in mu seže v roko. Martin se oveseli in ustraši, ko spozna Kosomana. Nehote se ozre okrog, potem pa vpraša: »Kaj delaš tukaj? Pravkar sem govoril o tebi.«

»Slišal sem. Ali je resnica, kar si govoril?«

»To se ve, da. Jaz zmerom pravim, da si ti mož in tvoj oče je bil pošten mož, Bog mu daj nebesa...«

»Rekel si, da greš z menoj, če je treba,« pravi Kosoman. »Ne z menoj. Sam pojdi v grad, kamor si namenjen. Tam poižvedi, kdo je danes prišel. Videl boš, ali je res tisti, ki mu pravijo Jošt Turen, in ali ima sina s seboj. Izkušaj zvedeti, koliko časa ostane tu, kdaj misli oditi in kar še moreš. Vse to mi boš povedal jutri opoldne tukaj-le. Čakal te bom. Ali mi boš storil to?«

»Vse, vse, kar hočeš. Natanko bom zvedel, če le more kdo.«

»Ne pripoveduj tega nikomur; tudi ne, da si me videl. Jutri se zmeniva kaj več,« pravi Kosoman.

Martin še za njim vpije: »Pazi, da te kdo ne spozna in da se ne zapleteš v sitnosti! Spat pridi k meni!«

Kosoman prikima in takoj potem ga Martin že ni videl.

IV.

Stric.

Storila se je noč. Tema je bila, da človek ni videl pedi zemlje pred seboj. Dež je začel liti, veter je žvižgal. V takem času človeku dobro de, če preskrbljen sedi pod streho v gorki stanici in posluša, kako sapa zaganja debele kaplje v zaprto okno.

Svetokriški župnik, častitljiv starček, je bil baš odvečerjal in opravil svojo molitev.

Možu je bilo videti kakih sedemdeset let. Z obličja se mu je brala skrb in žalost. Večkrat vzdihne, potem povesi glavo in sedi tiho. Kaj je pač staremu možu? Morebiti ga obhaja misel, da je na pragu v večnost, da so njegova leta potekla in se mu bo ločiti od tega sveta ter težak odgovor dajati večnemu, ostremu sodniku? Tega ne. Vse njegovo življenje je čisto, pripravljen je stopiti pred sodnika.

Spomin drugih reči mu navdaje bridkosti in teži srce. Župnik je brat nesrečnega Ilije, kmetiškega cesarja. Oče njegov, bogat, svoboden kmet, je bil dal njega in njegovega brata v neki samostan v šolo. Ilija je ostal po očetovi smrti gospodar, on pa je dokončal učenje in postal duhovnik.

Pač je kmalu uvidel, že zgodaj uvidel, kakšne nesrečne misli goji njegov brat Ilija. Zdelo se mu je, da se namerja vzdigniti proti gosposki. Opo-minjal ga je večkrat lepo, očetovski, naj si take misli izbiže iz glave. Pravil mu je, da sveto pismo in cerkev zapovedujeta pokorščino postavljeni oblasti, ne samo dobri, temveč tudi preostri in hudi.

Toda vse je bilo zastonj.

Tako je moral pred letom doživeti strašnih dogodkov, njegov brat pa je storil grozno smrt.

Njegov stričnik Baltazar, Ilijev sin, ta je bil pregnan, ubežen, brez doma, izgubljen.

Te reči so župniku rojile po glavi. Da bi se razmislil in našel tolažbe, jame brati iz svetega pisma. Komaj začne, zasliši, da nekdo trka, in kmalu, da gre njegova dekla odpirat.

Misleč, da bo treba iti h kakemu bolniku, zapazi šele, da je zunaj vihar in dež; vendar pravi: »Naj bo, božja volja je, dolžnost je sveta.«

Zdajci stopi v sobo Kosoman. Bil je ves premočen.

Bodisi, da je imel župnik že slabe oči od starosti, ali ker je bil Kosoman nenavadno oblečen in je nosil poraslo brado, starec sina svojega brata ni spoznal.

»Kaj bi radi pri meni?« ga vpraša.

»Prenočil bi rad pri vas, stric!« odgovori mladi mož.

Duhovnik ostrmi. »Baltazar!«

»Ali me niste spoznali? Res, dve leti je že, kar sem bil zadnjič pri vas. Postarali ste se.«

Župnik vstane in prime Kosomana za roko. Solza se mu utrne iz očesa. Sedeta.

»O, prepozno prihajaš, ljubi moj, prepozno. Kaj je s teboj? Dve leti, praviš? Koliko nesreče v teh letih! Da bi tega ne bil doživell! Pa povej mi, odkod prihajaš? Kaj počneš? Ali si dobil odpuščenje od gosposke? Od Boga?«

»Odpuščenja od gosposke, katero vi mislite, nisem iskal in ga ne bom, če se do smrti klatim po gorah,« odgovori Kosoman.

»Še zmerom tak kakor oče! Ne, tako ne smeš govoriti. Vem, da se ne smeš očitno pokazati; skrivati se moraš, kajne?«

»Najvarneje je.«

»No, vidiš, to ne gre. Prav je, da si prišel k meni, ljubi moj. Morebiti ti bom kaj pomagal. Jaz ne morem in ne smem prositi zate. Glej, ker sem brat tvojega nesrečnega očeta — Bog se usmili njegove duše — me ne morejo videti. Pa imam prijatelje, ki bodo prosili zate; opat v Kostanjevici ve-

liko premore. Obljubi, da se poboljšaš, in vse se bo naredilo. Kajne, da ti je žal, da si poslušal očeta, ki te je učil napak?»

»Zame ni treba prositi.«

»Mora se, mora. Sicer se boš ves izgubil. Rešiti te moram, sicer bom težko umrl. Ko bi ti vedel, kako hudo mi je, kako me srce boli za tvojega očeta . . .« Starec ni mogel izgovoriti.

»Tudi meni, stric, je hudo. Ta reč ni še končana niti pozabljena. Nočem milosti od tistih, ki je nikdar poznali niso,« pravi Kosoman jezno in oči mu nekako čudno ožive.

»Ni zastonj! Kdor trka, temu se odpre. Mlad si, tvoj oče te je zapeljal. Ako bodo gospodje videli, da se hočeš vrniti na pravo pot, ti radi prizaneajo in zopet postaneš pošten človek. In Bog ti morebiti pusti dolgo življenje, da spoznaš, kako zelo si bil zašel. Prosi ga za to.«

»To se še zmeniva, stric! Storil bom pa, kar sem si namenil.«

»Kaj si namenjen storiti?«

»K vam sem prišel prosit nekoliko denarja.«

»Kolikor imam, vse ti dam, Baltazar, samo poslušaj me.« Rekši župnik vstane in odpre omarico.

»Vzemi, kolikor hočeš, mnogo nimam.«

Kosoman vzame nekaj malega.

»Zdaj povej, kaj misliš storiti. Ali bo tako, kakor pravim jaz?«

Kosoman upre oči v tla, precej pa se skloni pokonci in nekako odvažno pravi: »Stric! Lagal ne bom; po resnici vam povem, kaj mislim. Nikar me ne pregovarjajte! Zastonj je. Glavo za glavo! Dobiti moram v roko enega tistih, ki so mučili mojega očeta. Glavo za glavo, to sem se zarotil.«

Kakor bi treščilo vanj, se zgrudi stari duhovnik na stol. Nobene besede ne more izpregovoriti. Srepa gleda stričnika. —

»Enega, in sicer poglavitnega imam že na sledi in gotovo mi ne uide. Kadar bom izvršil svojo dolžnost, potlej se vrnem k vam in videli boste, kako bom pohleven. Zdaj pa svojega očeta ne smem pozabiti. Tudi on bi ne bil kar tako pustil, če bi kdo meni kaj prizadel.«

»Moj Bog!« vzdihne stric.

»Lahko noč, pri vas ne smem ostati,« pravi Kosoman odhajaje.

»Baltazar!« kliče župnik, ko so se zaprla vrata za Kosomanom. Ali Kosoman tega klica ni slišal ali ga ni hotel slišati, ne vemo. K stricu ga ni bilo nazaj.

Da ubogi starec to noč ni zatisnil očesa, si je lahko misliti. Ilijev sin pa je, prišedši iz stričeve hiše, pod plaščem skriti meč opasal priročneje, se zavil in krenil od Sv. Križa proti Šrajbarskemu turnu, ne meneč se za dež in vihar, ki mu je pihal okoli ušes. Nedaleč od gradu je stala samotna kočica, kjer se je še svetila luč. Tam potrka Kosoman na okence in zakliče: »Martin, odpri!« Vrata se odpro, Kosoman stopi v vežo. Nedolgo potem ugasne luč in iz kočice se sliši le poluglasen pomenek.

V.

Zmenjena ženitev.

Gospodar v Šrajbarskem turnu je bil vdovec. Imel je eno samo hčer, Heleno, ki je bila v tem času, ko se godi naša povest, blizu dvajsetih let.

Nji je bila namenjena po očetovi smrti dediščina vsega posestva Šrajbarskega turna. Oče je torej želel dobiti zeta, da bi mu bil po volji, vreden naslednik njegovega rodu, podpora njegovi hčeri in njegovi starosti.

Ker je bila lastnina precej velika, se je ponujalo obilo zetov in starec je imel kje izbirati. —

Tudi baron Jošt Turn je prišel prav s tem namenom, da bi ponudil svojega mlajšega sina Viljema. Mudil se je v gradu že več tednov. V tem času je zapazil grajski gospodar in z njim vred gotovo tudi njegov gost, da se je med lepo Heleno in mladim baronom sklenilo prijateljstvo, o katerem ni mogel nihče dvomiti, kam meri.

Graščak, kateremu se je mladi Turen vedel močno prikupiti, te zveze ni bil nejevoljen; pogodba med očetoma je bila hitro gotova in sklenila sta zaroko.

Ker se je pa mladenič obema zdel še premlad za tako važen korak, ki človeka veže za vse življenje, in ker je graščak po pravici terjal, da je v tedanjih nevarnih časih treba na gradu trdnega, zvedenega gospodarja, sta se pobotala, da se poroka odloži še za dve leti. Medtem pa je bil Jošt Turen namenjen poslati sina iz dežele, da se čemu priučí, si utrdi značaj in postane bolj moški. —

Ker se po tej pogodbi med očetoma, katere sta se veselila tudi sin in hči, ni več prav spodobilo, da bi mlada dva namenjena si zaročenca stanovala pod eno streho, je baron Jošt Turen sklenil zapustiti s svojim sinom gostoljubnega starega prijatelja na Šrajbarskem turnu in se vrniti na eno svojih graščin, katerih je imel več.

Debel sneg je bil zapadel. Popotovanje je bilo

tačas, ko dežela še ni bila preprežena s cestami, prav težavno. Graščak je silil gosta, naj ostaneta še nekoliko časa, da sneg odkopni ali da se vsaj pota razhodijo.

Ker se je že bližal božič in iz gori omenjenih razlogov je Jošt Turen ostal pri svojem sklepu in določili so dan slovesa in odhoda. —

Bilo je mrzlega, meglenega jutra. Hlapci so imeli konje osedlane v dvoru. Starca si sežeta v roke, nevesta se jokaje poslovi od mladeniča in takoj potem odjašeta plemiča, oče in sin, s svojim hlapcem in z dvema oboroženima služabnikoma, katera jima je bil graščak vsilil za spremstvo do polpota, rekoč, da morebiti vendar ni tako varno popotovati po samotnih potih, kakor bi si mislil.

Kmalu je bila gosta megla zakrila odhajajoče krdelce očem starega graščaka in njegove hčere.

»Zdaj bova zopet sama, Lenica,« pravi oče in se obrne v grad. Te besede izvabijo vnovič solze iz nevestinih oči.

»No, dve leti bosta kmalu pretekli in potlej bosta združena za zmerom; saj tudi poprej nisi jokal, ko ga še poznala nisi,« pravi starec smeje se.

»Bojim se, da se ne bi pripetilo kaj hudega.«

»Ne bodi neumna,« pravi oče in oba gresta z dvora v grad. —

VI.

V vinskem hramu.

Prav to jutro na vse zgodaj je bila v samotnem vinskem hramu nedaleč od pota, ki drži od Šrajbarskega turna proti Savi, zbrana družčina devetih mož.

Sedeli in stali so okrog soda in lončena majolika je romala okrog in okrog. Eden je držal v roki pol hleba kruha in ga lomil in ponujal zdaj temu, zdaj onemu. Vrata so bila priprta, tako da je bilo napol tema. Tiho so se pomenkovali. Ob stenah so bile prslonjene sekire, debele, težke palice, v katere so bili zabiti ostri žebliji, in dve puški.

Bili so to pregnani, ubežni kmetje iz poslednjega punta. Vsi so bili nekako divjih, odurnih obrazov. Med njimi lahko spoznamo Kosomana. —

»Le pijte, kolikor morete,« pravi Kosoman, »samo varujte se, da ne bo kateri pijan. Težko delo imamo. Poguma bo treba.«

»Martina še ni. Morebiti ga ne bo in potlej ne vemo, ali bo kaj ali ne,« pravi eden možakov.

»Gotovo pride povedat, kdaj pojde oni gosposki pes iz grada.«

»Kje ga bomo pravzaprav počakali?« vpraša drugi.

»Doli v ovinku,« pravi Kosoman. »Pol nas stopi v goščo na eno stran, pol za skalo na drugo. Ko bodo prijezdili mimo, planemo hitro nanje in jih pomečemo na tla. Hlapca malo obstrelite, potlej naj pa uide, če hoče. Njega nam ni treba. Da imamo le starca. Dobro bi bilo, če dobimo še sina. Le naglo storimo, da se ne bo utegnil braniti, zakaj trden je še in veliko opravka bi imeli z njim, ako se mu posreči dobiti meč iz nožnice. Sina se še mleko drži; njega potare vsakdo. Nas je devet, tam pa je pravzaprav samo eden.«

»Kaj pa, če jih bo kaj več? Če bo kaj hlapcev s Turna?«

»Samo trije bodo. Martin je bil včeraj v gradu

in je slišal, da Turen ne mara, da bi ga kdo spremljal,« pravi tretji.

»Lotimo se jih, če jih le več ne bo kakor nas,« pravi Kosoman.

»Potlej pa pobijemo, kar se da,« pristavi drug.

»Njega ne do smrti. Imeti moram živega.«

Zdaj zaslišijo korake po snegu in umolknejo. Vrata zaškripljejo. V hram stopi Martin in pravi:

»Le hitro, prej ko v eni uri, mislim, da pridejo.«

»Koliko jih je?« vpraša Kosoman naglo.

»Pet,« odgovori oni.

Vsi malo osupnejo.

»Katera dva še?« vpraša eden.

»Tista dva Vlaha, ki v gradu služita.«

Kosoman zaškriplje z zobmi. Ta dva hlapca sta bila znana, da sta trdna in da sta bila že večkrat v boju. Da v svoje tovariše ne sme posebno mnogo zaupati, to je Kosoman vedel.

»Vendar mi ne sme uiti. Hajdimo!« Izpijo iz majolike, pobero vsak svoje orožje in po vrsti odhajajo skozi vrata. Martin ostane sam. Da bi utožalžil svojo vest, ki mu je morebiti očitala, da je po Iškarijotovo izdal človeka in mu pomagal do nesrečne smrti, sede k stolu in začne piti na vse duške.

Medtem so oni možje tiho koračili skozi vinograde do gozda in potem med drevjem proti potu. Sneg je bil zamrznil, tako da se ni vdiral, in sled se je komaj poznala.

Pridejo do mesta, kjer so bili namenjeni prežati. Kosoman jih razstavi in jim še enkrat zatrdi, kako naj se vedejo. Tistima dvema, ki sta imela

puški, veli, naj merita vsak v enega Vlahov, grajskih hlapcev. Počenejo za grme in za veliko skalo in vse je tiho.

VII.

Prvi poizkus maščevanja.

Pot je bila še malo razhojena. V zmrzlem snegu so se konjem vdirale noge, da so jim bili členki nad rogom krvavi. Zato je baron Jošt Turen ukazal konj ne priganjati in jezdili so prav počasi. Kjer je bila pot slabša in ožja, so šli kakor divje gosi v vrsti drug za drugim. Le po nekaterih mestih sta oče in sin jezdila vštric. —

Stari baron je bil prav dobre volje, bodisi ker je svoj namen na Šrajbarskem turnu dosegel, bodisi ker je bil na potu proti domu. In četudi ni imel po svoji nekako ostri naravi navade, govoriti z Viljemom, svojim sinom, o samem sebi, mu je danes vendar pravil različne dogodke iz svojega življenja, o turških bojih, v katerih je bil poveljnik in zmagavec, o poslednji kmetiški vojni itd. Ker je bilo to nenavadno, ga je sin poslušal zvesto in z nekako otroško hvaležnostjo, tako da so mu hitro izginila grenka čustva prezgodnje ločitve od namenjene mu neveste.

Naposled mu je oče ravno pravil o kazni, katero so bili on in drugi prisodili Iliji, tako imenovanemu kmetiškemu cesarju.

»Meni se zdi, oče,« pravi Viljem, »da je bila to prehuda kazen, ker ste ga umorili z razbeljenim železom. Ta človek je bil vendar hraber in pogu-

men mož. Ali bi ne bilo pravičneje ga kar ustreliti ali obglaviti, da bi bil storil lažjo smrt?»

»Tega ti ne umeš,« odgovori oče. »Zgled in strašilo smo morali dati temu nepokornemu ljudstvu za večne čase. Kmet je trdovratnejši in upornejši, če ravnamo z njim bolje. Nobena kazen zanj ni prevelika, če se predrzne ustavljati se. S prizanašanjem in dobroto pri njem nikdar ne opraviš dobro.«

Sin o tem morebiti ni bil uverjen, ali ker je oče rekel, da je tako, je moral verjeti, zakaj oče je bil star, izkušen in spoštovan pri pametnih ljudeh, kateri so bili tudi po sinovi misli le plemiči.

»Ali mislite, oče, da so kmetje zdaj za vselej ukročeni?«

»Malo razuma ima to ljudstvo,« odgovori baron, »vendar so jim naši meči že toliko pomehčali trde glave, da bodo menda uvideli, da niso ustvarjeni za orožje, če jim ga mi ne damo v roke, torej tudi ne, da bi z nami bili v eni vrsti. Uvideli so, da ne pomaga drugega kakor pokornost. Jaz sem imel lani samo pet sto v naglici zbranih ljudi in v pol ure sem jih razpodil dva tisoč. To jih bo najbrž podučilo. Menda se ne bodo z glavo zalestavali ob kamen.«

»Pa pravijo, da je tistega Ilije sin še živ. Ta bi morebiti še enkrat kaj začel.«

»Ni se bati. Ne bo dolgo, da ga dobimo, in tudi on pojde za svojim starim.«

V takih pomenkih so bili prijezdili blizu ovinaka, kjer so prežali nanje kmetje s Kosomanom.

Po sreči ali nesreči je eden teh mož pomolil izza grma glavo, da bi videl, kako blizu je sovražnik.

Viljem ga je videl.

»Tam za onim grmom je nekdo skrit,« pravi, kažoč očetu na ono mesto. Stari vojščak pogleda tja pa pravi: »Ti potuhnjenci se človeka še srečati ne upajo. Rajši se skrijejo.

»No, bomo videli, kaj dela.«

Viljem pokliče enega hlapcev, ki so jezdili nekoliko zadaj, in mu veli: »Pojdi naprej in spodi izza le s onega grma zajca. Videl sem ga.«

Hlapec, grajski Uskok, misli, da je tam res zajec, in vzpodbode konja. Skoraj je bil v ovinku.

Ta hip počí puška, hlapec se zvrne raz konja in pade v sneg. Kosoman in njegovi tovariši skočijo na pot in obsujejo barona in njegovo krdelce. Drugi strel ni zadel nobenega.

Vname se boj. Kosomanu že zaradi tega ni šlo po sreči, ker ni mogel barona napasti nenadoma.

Težki baronov meč v hipu vrže ob tla dva kmeta, ki sta se nerodno branila s svojima sekirama, trije pobegnejo takoj, trije kmalu za njimi.

Kosoman opazi, da je sam, popusti mladega barona, kateremu je bil izbil meč iz rok in ga vrgel na tla, in ker ni hotel, da bi ga pobili ali ujeli, uide v goščo, kamor nihče ni mogel za njim. Bil je poslednji čas, zakaj oče je bil zapazil, v kakšni nevarnosti je sin.

Viljem je bil prav malo ranjen; prav tako baronov hlapec.

Vrnili so se na Šrajbarski turen. S strahom je graščak čul to novico. V naglici pošlje svoje obožene hlapce preiskat gozd in nekaj drugih po ranjenega hlapca in dva kmeta, ki so obležali na mestu.

Samo ob sebi se razume, da se je baronovo odpotovanje zopet odložilo.

Eden hlapcev je bil v boju spoznal Kosomana. Ta novica se hitro razširi po vsej okolici. Vsi so pričakovali, da je to samo začetek nove kmetiške vojne.

Proti večeru pridejo hlapci nazaj in prinesejo ranjenega tovariša. Onih dveh kmetov ni bilo nikjer. Tudi v gozdu niso videli žive duše.

Samo Martina so našli v vinskem hramu pijanega. Ker je graščak menil, da ta morebiti kaj ve, ga je dal zapreti. Ko se je iztreznil, so ga ostro izpraševali in mu žugali, če ne pove resnice. Martin se naredi neumnega, pravi, da ni ničesar slišal ne videl, da je mislil iti v neko sosednjo vas, medpotoma našel oni hram odprt in šel pit vino.

Drugi dan pa je bila Martinova kočja zaprta in njega ni bilo nikjer. Ljudje so si šepetali, da je šel v hribe h Kosomanu.

Tudi stari svetokriški župnik zve vse te reči in ta žalostna novica ga tako pretrese, da se za trdno nameni izbrisati stričnika iz spomina. Da pa dobri mož tega ni mogel, priča to, ker mu je žalost radi njega prinesla dolgo bolezen, od katere je komaj do prve spomladi malo okrevail.

VIII.

Črez dve leti.

Preskočimo dve leti.

V dveh letih se na svetu veliko izpremeni in predrugači. Kosomana ni bilo v tem kraju. Nihče ga ni videl. Le pravljica je vedela pripovedovati

čudne reči o nekem možu, ki je z velikim krdelom malovrednih, obupnih ljudi, ki so se morali odtezati svetu, stanoval v kamenitih solčavskih gorah. Ta pravljica je trdila, da se ta razbojnik imenuje sin kmetiškega cesarja, da je strah in groza bogatim gradovom in popotnim plemičem. Pravila je, da pri kmetih ne ropa, da ubogemu vaščanu ne stori žalega, da je pa že nekaterega gosposkega človeka za vselej zmanjkalo s ceste, da iz grajskih čred pobira vole in tako dalje.

Mnogo so se višji oblastniki trudili, uloviti tega roparja; toda vtaknil se je v hribe, kamor ni mogel za njim nihče, da bi bil prišel živ nazaj. Več časa ni bilo slišati o njem, pa pokazal se je nepričakovano s svojo četo zdaj tu, zdaj tam.

Le enkrat je bil prišel v obližje Šrajbarskega turna, v Sv. Križ obiskat svojega strica na mrtvaškem odru.

Stari župnik je bil po dolgi bolezni umrl. V svojem testamentu je oporočil, da dobi polovico njegove zapuščine Baltazar, njegov stričnik, če se poprime drugega, bolj poštenega življenja in dobi pomiloščenje od gosposke.

Dobri starec, ki je videl veliko grešnikov, ki so se vrnili na pravo pot, je do poslednje upal, da se tudi ta zadnji ud stare, poštene rodovine vrne na pot, katero je bil zgrešil.

To je Kosoman zvedel, dasi je bil daleč od njega. Pozno ponoči je prišel z oboroženo družino slovo jemati od mrtvega moža, ki je v življenju za njegovo blaginjo vedno govoril, svetoval, delal in molil. Ljudje, ki so ravno čuli pri mrtviču in s strahom in grozo videli, ko je glasoviti

mož stopil v izbo in jokal, so se čudili in dejali: »Kakšna škoda za takega človeka!«

Pomudil se je samo pol ure. Potem ga dve leti ni bilo več v tem kraju. Tudi po zapuščini ni nikdar vprašal.

Graščak s Šrajbarskega turna, ki je bil, kakor smo že povedali, tudi prileten, je v teh dveh letih tako oslabil, da ni mogel iz sobe. Videl je, da se mu smrt od dne do dne bolj bliža. Njegova največja želja je bila, da bi še nekaj časa živel in omožil hčer tako, da bi videl, da je prav. Zato je sporočil svojemu staremu prijatelju baronu Joštu Turnu, naj se s sinom podviza in uresniči to, kar je bilo pred dvema letoma dogovorjeno in sklenjeno.

Ker graščak že sam ni mogel nikamor iz sobe, je imela Helena, njegova hči, skoraj vse skrbi, ki se tičejo gospodarstva in gospodinjstva. Podložniki Šrajbarskega turna so bili te izpremembe jako veseli. Čutili so razloček med starim, čemernim ukazovavcem, kateremu ni bila nobena reč storjena po volji, in med dobrosrčno, z vsakim prijazno Heleno, katero je spoštovalo staro in mlado.

Med ljudstvom je bilo znano, da je za njihovega prihodnjega gospoda namenjen baron Viljem Turen, sin slovečega premagavca Kosomanovega oddelka kmetiške vojske. Ljudje radi sodijo sina po očetu. Oče pa je bil med vsem ljudstvom na prav slabem glasu. Govorica je okrutnost in neusmiljenost, s katero se je izkazoval pri kaznovanju ujetih kmetov iz zadnje vojne, še poviševala. Tudi se je govorilo, da s podložniki svojih graščin ne dela posebno dobrotljivo in prizanesljivo.

Mislili so, da mora biti sin tak, kakršen je oče. V domačih pomenkih so torej podložniki Šrajbarskega turna večkrat ugibali in si tožili, kakšna škoda je, da dobra grajska gospodična dobi moža, ki ji ne more biti čisto nič podoben. Prav zaradi tega niso imeli do nje tiste zaupljivosti in ljubezni, katero je lepa devica, tolažiteljica bolnikov in nadložnikov in pomočnica v vsaki nadlogi, zaslužila po vsej pravici.

Na graščakovo sporočilo pride kmalu odgovor, to je baron Jošt Turen sam. V štirih tednih naj bo poroka.

Na gradu se začno delati priprave za veliko slovesno svatovščino. Razpošljejo se povabila bližnjim in daljnim sorodnikom ter sosedom. Tudi podložnikom je ukazano, kaj bodo morali storiti, da se slovesnost veselega dne poviša.

Prior iz bližnjega kostanjeviškega samostana, gospod plemenitega stanu, graščakov prijatelj je obljubil, da pride sam sklenit sveto zvezo.

IX.

Dva služabnika.

Svojim bravcem smo dolžni povzeti iz nekaj časa poprej dogodek, ki se nam zdi za nadaljni razvitek naše povesti imeniten.

V tistem času, ko je povsod kraljevala nezaupnost, nevarnost in nemirnost, so se morali graščaki preskrbovati z zvestimi služabniki, v katere so smeli zaupati ob vsaki priliki. Ker sebe in svoje varnosti niso zaupali svojim podložnikom, so si najemali popotne vojščake z Nemškega, tako ime-

novane »Landsknechte«, tiste ljudi, o katerih je znano, da so služili vsakemu, kdor jih je dobro plačeval, in niso posebno tenkovedno vpraševali, ali jih potrebuje za dobre ali slabe namene.

Prav tako kakor te nemške vojake so posebno dolenjski plemiči jako radi jemali v službo Uskoke ali, kakor jih ljudje imenujejo še dandanašnji, Vlahe. Ti so veljali za zanesljive, vsem plemiškim željam z radovoljnostjo služeče ljudi in hrabre bojavnike.

Na Šrajbarskem turnu je gospodar potreboval več hlapcev. Rad je torej vzel v svojo službo dva Uskoka, ki sta se prišla ponujat.

Eden izmed obeh je bil precej postaren, grdega, odurnega obraza in neprijaznega vedenja. Imenoval se je Peter in je trdil, da je že služil pri nekem manjšem, malo znanem graščaku blizu Ljubljane. Drugi, Janko, je dejal, da ni bil še nikjer v službi; bil je mlad fant čednega obličja pa nekako lokavega, potuhnjenega vedenja.

Heleni oba nista bila po volji in rekla je očetu, naj ju kot neznančev ne jemlje v hišo. Pa starec se v tem ni dal pregovoriti, rekoč, da že po obrazu pozna ljudi, kateri so pošteni, kateri niso. Vendar deklica tema dvema kljub tej očetovi modrosti ni bila naklonjena. Zdelo se ji je — menda po čudni, marsikateremu človeku in posebno ženskemu spolu urojeni slutnji — da ta dva človeka nista prinesla božjega blagoslova v hišo.

Navada in čas nekako oslabita vsako čuvstvo.

Tako je tudi Helena jela sčasoma misliti, da ju sodi krivično. Zakaj delala sta pridneje kot drugi, slušala vsak ukaz in sploh ni bilo očitno videti nobene napačnosti.

Čudno je pa bilo, da sta ta dva hlapca imela denar za pijačo in druge raztroške, in sicer veliko več, kakor sta mogla zaslužiti.

Tudi to bi se bilo komu zdelo čudno, da se sprva za drugo družino nista brigala. Med seboj sta imela tihe pomenke, ob praznikih večkrat kam izginjala, sicer pa v gradu vse ogledovala ter se ločila vsakega dela.

Šele nekaj tednov pred namenjenim svatovskim dnevom se jameta bližati drugim hlapcem, toda samo svoje vrste, namreč Vlahom, in se posebno z dvema zvesto pomenkovati.

Kaj so se ti poštenjaki menili, ni nikdar nihče zvedel. Samo mladi pastir, deček trinajstih let, je nekdanj ponoči čul nekoliko besedi, ki so ga postavile v veliko nevarnost, dasi jih ni razumel.

Zaspal je bil namreč v hlevu, kjer so se vsak večer shajali tudi oni štirje Vlaha. Nobeden izmed njih ga ni bil zapazil. Ko se je fantič prebudil, je stari, grdi Peter baš dejal enemu hlapcu: »Več boš zaslužil pri njem, kakor pri kateremkoli gospodu. On ima, kolikor hoče. Dal ti bo, kolikor nama.«

»Kaj pa bo, ako se zve?« vpraša drugi Uskok.

»Kako se bo zvedelo? Molči, pa je dobro. Drugega opravka nimamo, kakor da mu v roke pripravimo tega plemiča, kadar pride. Plačal nam bo dobro. Kaj bo potlej počel z njim, to nam nič mar. Kadar to opravimo, zapustimo hitro grad.«

»Plača naprej?«

»To je, da! Kaj meniš, da sva jaz in Janko tako neumna. Jaz nikomur ne zaupam, tudi temu Kosomanu ne, čeprav ga poznam. Njemu je vseeno, ali ima kaj ali nima.«

»Velja!« pravi oni in udari v Petrovo roko.

Zdajci zagledajo pastirja v slami. Petrovo obličje še bolj zatemni; Vlah sname, morebiti v prenačlici, skrit nož izza pasa. Eden ga začne pogovarjati, rekoč, da fant ni slišal ničesar in da ne bo pravil.

Zažuga torej prestrašenemu dečku vse muke in kazni, ako o tem, kar je slišal, črhne besedico; potem ga bacne z nogo in spodi iz hleva.

Samo ob sebi se ve, da je bilo pastirja strah o tem samo misliti.

X.

Poroka.

Zaželeni dan je prišel. Bilo je lepega poletnega jutra; nebo je bilo jasno, solnce je veselo vzhajalo, kakor bi se z veselimi ljudmi vred veselilo tega dne.

Od vseh strani so prihajali svatje, imenitni in neimenitni plemenitniki s svojimi ženami in hčerkami na lepih konjih in brzih vozovih. Tudi ženin je bil s precejšnjim krdelom svojih sorodnikov prijezdil že prejšnji večer.

Da bi se ta veseli praznik na Šrajbarskem turnu praznoval slovesneje, je bila poroka uganjena v bližnji samotni podružni cerkvi, katero so nekdanji pobožni posestniki Šrajbarskega turna postavili na svoje stroške. In da bi bil ta dan zares praznik, je bilo kmetom ukazano, da ne smejo ničesar delati ne doma ne na polju. Tlačani so bili tej zapovedi tem laže in toliko rajši pokorni, ker so vedeli, da jih bosta čakala danes v grajském dvoru velikanski sod vina in dolga miza mesa, kar se ne dobi vsak dan.

Pred omenjeno cerkvico je na obeh straneh pota do cerkvenih vrat stala množica radovednih ljudi, ki so ogledovali dolgo vrsto svatovskih gospodov in gospa, lepe, bogate obleke, z zlatom in srebrom okovane meče, uzde in sedla ter naposled vrsto jezdečih, oboroženih hlapcev, z divjimi, neprijaznimi obrazi in zaničljivimi pogledi.

Med to množico sta v največjem vretju stala skrita tudi dva moža, ki sta pazljivo gledala, sicer pa vedno molčala. Eden izmed njiju je celo štel oborožene člane svatovske vrste. Ko mu je prišel na vrsto baron Jošt Turen, se mu je oko razvnelo in gotovo se je, gledaje za njim, uštel za nekaj parov.

Poslednji v vrsti so jezdili domači hlapci. Vlah Peter zagleda omenjenega moža med zvedavimi kmeti in mu pomiga z očmi. Nekaj blizu stoječih to opazi in obrne oči tjakaj.

»Takšen je kakor Kosoman,« so šepetali kmetje, a preden je kdo videl, kako in kaj, onega moža že ni bilo nikjer.

Množica jame vreti v cerkev, kjer je imel mašo pred poroko prior kostanjeviškega samostana.

Za svate so bile napravljene klopi spredaj pri oltarju, kmetiško ljudstvo je stalo in sedelo zadaj.

Služba božja se prične. Kakor je navada, jih je mnogo molilo, mnogo jih je pa bilo, ki so stali razmišljeni, ki so pozabili, da so v božjem sveetišču, in so se z nespodobno zvedavostjo ozirali, opazujoč zdaj tega, zdaj onega.

Med temi je bil tudi Kosoman. Stal je v kotu, se naslanjal na zid in venomer gledal v ono klop,

kjer je sedela nevesta poleg ženina in poleg ženi-
novega in svojega očeta. Očitno je bilo, da ni molil
niti za svojo niti za blaginjo novoporočencev. Bil
je bled, srepega pogleda in ustnice je tiščal
vkup.

Tudi tukaj ga ljudje zapazijo. Več oči, ki so
bile prej obrnjene v svate, se je uprlo zdaj v Ko-
somana. Ljudje jamejo glave stiskati, tiho šepetati
in kazati nanj.

Zapazivši to, pogleda Kosoman nejevoljno in
zaničljivo po ljudeh, migne svojemu tovarišu, ki je
bil tik njega, in odide iz cerkve. Izmed graščakov
in hlapcev ga ni opazil nobeden. Tudi jih je bilo
med njimi malo, ki so ga poznali.

Maša in poroka sta bili končani.

Svatje se napotijo v grad na pirovanje, rado-
vedno ljudstvo se razkropi. Tu ugibljejo stare že-
nice o prihodnji usodi mlade neveste, tam deklice
sodijo ženina, drugje pa kmetiški možaki zmaju-
jejo z glavami, govore o prihodnjem gospodu, ki
ne obeta ničesar posebno dobrega, ali pa skriv-
nostno povprašujejo, kaj pač pomenja to, da se je
glasoviti Kosoman zopet prikazal in ravno na tem
mestu. Vsi so teh misli, da je ta čudni mož zelo po-
gumen in predrzen, ker se upa sam se prikazati in
se svojim sovražnikom tako rekoč nastaviti. Prav
tako so zatrdno mislili, da se bo v teh dneh zgodilo
kaj posebnega. Skrbno so se pa varovali o tej reči
govoriti tako, da bi bil kak plemiški hlapec kaj
slišal, zakaj med njimi ni bilo nobenega, ki bi ho-
tel spraviti v pogubo moža, o katerem so vedeli,
da se je s svojim očetom vred boril za njihove
pravice in da, čeprav je zdaj ropar, kmetom ne
dela žalega. »To nam nič mar,« so rekli razhajaje

se, pa nekateremu se je videlo, da ga ne bi posebno bolelo, če Kosoman »gospodom« katero zagode.

XI.

Svatovanje.

Že dolgo let ni bilo na Šrajbarskem turnu takega veselega hrupa kakor današnji dan.

Gospoda se je bila zbrala v veliki, najlepši, za to slovesnost posebno okrašeni sobi okrog dolge mize. Ženin in nevesta, ki sta sedela na prvem mestu vkup, sta čutila in menila, da je ta dan naj srečnejši v njunem življenju, in sta vtopljena v radosti tiho prejemala voščila okrog sedečih svatov.

»Zdaj bom laglje umrl.« je rekel stari domačin Joštu Turnu in solza je trdemu možu igrala v očesu.

»Zdaj ne mislimo na smrt, prijatelj! Odšla nam ne bo, danes pa bodiva vesela. Smrt je žalostna, ne govoriva o nji,« pravi ženinov oče.

»Lepa dvojica je to,« ugiblje eden svatov. »Prav ustvarjena sta drug za drugega.«

»Bog ju živi!« odgovori drugi in izprazni kupo starega vina.

Nekateri so se domišljali lepih dni svoje mladosti in dneva svoje poroke, nekateri so se, videč tu srečo in zadovoljnost, natihoma pokesali, da niso v svoji mladosti, ko je bil čas za to, tudi svatovali. Drugi so si pravili razne reči ali poslušali, kaj ve povedati častiti prior kostanjeviškega samostana, kaj ta in ta veljavni mož, ta in ona zlahtna gosa.

V drugi sobi so bili nižji ljudje, hlapci in služabniki, kar jih ni bilo treba za postrežbo.

Tukaj je bil hrup glasnejši. Jedila in vina je zmanjkovalo hitreje. Nobeden ni pazil, da ni zaužil preveč božjega daru. Pomenek je bil glasnejši, besedi ni izbiral nobeden. Smeh, kričanje, bahanje z lastnim junaštvom, šala, prepir, pomirje in zopet prepir — vse se je vrstilo in pričalo, da graščakovo vino stopa v glave.

Tretja in zadnja vesela družba je bila na dvorišču. Tam je bil nastavljen velik sod in okrog njega so stali tlačani, grajski podložniki iz okolice, in si točili, kolikor je kdo mogel zaužiti. Sekali so pečene koštrune in se mastili z njimi, ukali in plesali.

Da so bili plemiči vedno taki gospodje, kakor je bil graščak iz Šrajbarskega turna danes, bi se kmetiških uporov pač ne bilo bati.

Graščak je večkrat prihajal pogledovat okrog, da ne bi česa primanjkovalo. Danes je bil prijazen; ogovarjal je hlapce in kmete in poslednji so rekli: »Saj gospoda vendar ni tako huda, kakor se včasih vidi.«

Stari pregovor pravi: ne hvali dneva pred večerom. Veselje se ti lahko hitro izpremeni v žalost, srečo ti naglo skali nenadna nesreča.

Tako se je zgodilo tudi grajskim svatom, kakor bo bravec zvedel iz naslednjega.

XII.

Čudna ciganka.

Po vsej pravici trdijo, da je bil prednamski svet naših očetov sploh vernejši in pobožnejši ka-

kor današnji. Prav tako pa je res, da so bili ti naši dedje, ker manj poučeni in omikani od nas, globlje zakopani v praznih verah in vražah, česar jim nikakor ne moremo šteti na dobro in koristno.

Nespametna prerokovanja o srečni in nesrečni prihodnosti so bila navadna ne samo med prostim ljudstvom, kakor je to žal še današnji dan, temveč tudi med višjimi stanovi; in takim neumnostim so verovali.

Nič čudnega torej ni bilo, ko se je popoldne po gradu zvedelo, da je prišla ciganka, ki zna prerokovati.

Ta ciganka je bila kaj nenavadne postave: široka čez pleča, nekako moškega obraza, za svojo obleko nerodne hoje in ostriženih, rjavih las.

Ustavila se je najprej na dvorišču, kjer so ji pijani kmetje ponujali piti. Pila je bolj, kakor pijo navadne ženske, in potem natihoma prerokovala, da ta gospod, ki danes svatuje, ne bo dolgo na Šrajbarskem turnu, ker je sin Jošta Turna. To je bilo možakom po volji in dasi se nobeden ni upal izpregovoriti besedice, boječ se, da bi ga kdo ne slišal, so si možaki vendar pomenljivo namežikovali.

Ciganko so poklicali k sebi hlapci.

Med temi je bil tudi vlaški Peter. Debelo je gledal čudno oblečeno baburo. Zdajci pa se obrne od nje stran. Spoznal jo je.

Več hlapcev ji je pomolilo roko, da je prerokovala iz črt na dlani. Vsakemu je bilo namenjenega veliko dobrega.

Naposled pride vrsta do Vlaha Petra.

Ciganka gleda v njegovo dlan in pravi, da ima ta Peter čudno usodo, katere ne sme povedati

očitno. Stopita torej malo vstran. Ciganka vzame Petrovo roko in mu pravi tiho, kakor bi mu prerokovala: »Jaz sem Kosoman. Upijani hlapce, kolikor moreš! Pridi za menoj, kadar pojdem iz grada. Počakam te v grmovju za zidom. Plačilo boš imel veliko.«

Drugi so s hrupom in krikom hoteli zvedeti od Petra, kaj mu je ciganka povedala. Ta je tiho sédel, navidezna ciganka ali bolj prav, preoblečeni Kosoman pa je šel v gosposko sobo, kamor je bil poklican, da bi novoporočencema prerokoval veliko in dobro srečo.

Pač se je morebiti predrznemu možu treslo srce v prsih, ko je v svojo smrtno nevarnost stopil med svoje preganjavce sam, neoborožen, v okornem ženskem oblačilu.

Okoli mu je zaplamtelo, ko je tu videl bogato obloženo mizo, izbrana jedila in vino v dragocenih posodah, in mislil si je morebiti: vsega tega drugi ljudje, ki bolj delajo in molijo kakor vi, nimajo.

»Kaj stojiš, baba! Povedi, koliko vnukov bomo imeli,« pravi stari baron Jošt Turen.

Nevesta se nekako boječe obrne od ciganke k svojemu mlademu možu in pravi: »Meni je ta ženska zoprna. Nečem, da bi mi prerokovala. Naj gre!«

To sliši njen oče in ker je bil svojeglav in bi bil radovednim svatom v tem hipu rad ustregel, pravi: »Ne bodi neumna; pokaži babi roko!«

Helena zmaje z glavo.

Ženinov oče, ki ni hotel, da bi jo silili, pravi: »Saj ve ciganka tudi tako. Povej, baba, koliko hrabrih sinov in lepih hčera bo na Šrajbarskem turnu.«

»Še veliko!« odgovori preoblečeni Kosoman.

»To vemo brez tebe. Ali koliko mojih vnukov?« vpraša baron jezno.

»Nobenega!« zakriči Kosoman tako divje, da so se vsi prestrašili.

»Vrzite babo ven!« vpije hišni gospodar.

Toda Kosoman se je bil takoj obrnil in izginil. Trenotek pozneje ga ni bilo v gradu.

Skalil je bil svatom vse veselje. Vsakemu izmed njih je bila pred očmi strahovita ciganka s povzdignjenim prstom in z grozno preroško besedo. Dasi so se nekateri trudili pripraviti vso družbo zopet v veselje in si razložiti, da ciganka ničesar ne ve, je bilo vendar, kakor bi bil hudobni duh prepodil vsako radost in sobo napolnil z zrakom, ki je vsakemu nekako težil srce.

Proti večeru so se nekateri daljni svatje jeli odpravljati in so tudi odšli. Kar jih je ostalo, so se prijeli, to se ve, da le moški, prav dobro vina, ki jim je glave omotilo in jih zopet razvedrilo. Nekateri so se bili božjega daru tako nalezli, da so morali družčino popustiti in iskati postelje, kjer so trdno pospali, ne vedoč za nevarni oblak, ki se je vedno bolj razpenjal nad njimi.

XIII.

Pred gradom.

Ne daleč od grajskega ozidja je za grmovjem ležal Kosoman vznak. Ni bil več opravljen kakor stara ciganka. Te cunje je bil vrgel proč. Bil je v navadni obleki, oborožen z mečem in nožem.

Storila se je bila noč. Na jasnem, prijaznem nebu so se bleščale brezštevilske zvezde. V prsih

pa Ilijevem sinu ni bilo jasno. Njegov krvavi namen, katerega je že toliko časa nosil s seboj, namreč maščevati očetovo strašno smrt na njegovem poglavitnem sodniku — ta namen se bo izvršil nočoj. Pač se je mlademu možu od znotraj še oglašala vest in na misel mu je silila beseda božja, ki pravi: maščevanje je moje, pravice si ne išči sam! Ali teh misli je bil vajen. Kakor je živel v divji naravi, v strmi gori med sirovimi tovariši, tako je sam postal čedalje bolj neobčutljiv za vse, razen za maščevanje. Ljubil je nekdanj svojega očeta, kakor ga more ljubiti le sin. Ko ga je izgubil, ko je slišal, kakšno grozovito smrt je storil, se je vsa njegova ljubezen do očeta izpremenila v neizmereno, ognjeno sovraštvo do tistih, ki so mu očeta vzeli.

Tako se iz lepe kreposti porodi pregreha, tako vzrase iz dobrih tal slabo seme.

Kosoman je tu torej čakal podkupljenega grajskega hlapca Vlaha Petra. Dolgo ga ni, kaj je to. Mesec že vzhaja izza gozda. Čas je.

Vendar že. Zasliši tihe korake in spozna Vlaha, ki skrbno oziraje se stopa kakor maček.

»Ali je vse dobro?« vpraša Kosoman.

»Vse!« odgovori Vlah.

»Hlapci spe?«

»Pijani so kakor sodi od prvega do zadnjega. Nekateri že spe, nekateri bodo še pospali in na tistem povežemo vse, kadar bo čas.«

»Ne pozabi v pravem hipu pospraviti orožja v kraj. Sicer pa nič ne de, ljudi imam dovolj, da bi vse spravili v kraj.«

»Kdaj naj odprem vrata?« vpraša Vlah.

»Kadar boš slišal pred gradom sovo, pa tiho odkleni vrata zadaj in spredaj.«

»Bom.«

»Ali veš, v kateri sobi je nevesta?«

»Mlada gospa?« vpraša Peter, čudeč se.

»No, kdo pak? Morebiti se domislimo, da vza- memo s seboj še njo. Saj sem cesarjev sin; menda me bo prav tako lahko vzela v zakon, kadar bo vdova, kakor baroniča. In grad imam v Skalovju nad Savo prav tako trden, kakor je njen. Glej, škoda, da nisi ti že prej snubil zame,« pravi smeje se Kosoman.

Peter odkima in pravi: »Obljubil sem vam, da vam bom pomagal dobiti v roke na svatovski dan samo starega barona. Drugega ničesar!«

»Le tiho bodi, le tiho,« pravi Kosoman in mu stisne v roko mošnjo denarjev.

»Bo še kaj?« vpraša Vlah, ki je v tem hipu lakomnosti bil zopet pripravljen za vse.

»Še, jutri! Le dobro opravi. Tudi za večerjo glej, da bo kaj pripravljeno, zakaj mnogo jih pri- vedem v svate, čeprav nas niso hoteli vabiti.«

Razideta se. Peter se tiho splazi nazaj v grad. Nihče ni opazil, da ga nekaj časa ni bilo.

Kosoman pa se zavije v plašč in naglo korači čez polje proti gozdu. Bil je razburjen, kri mu je silila v obraz, žila mu je močno utripala.

Kjer se je udomačila ena strast, ena pregreha, ondudaj kmalu najdejo prebivališče še druge.

Kosoman, ki je odkraja namerjal dobiti v ro- ke samo starega barona Jošta Turna in maščevati nad njim očeta, je imel zdaj še drugo črno misel. Ni se mu zdelo dovolj žrtvovati enega, pogubiti je hotel očeta in sina in s tema dvema dobiti v roke

še — nevesto. Tu se mu razodené iskra vesti in poštenosti. Mlada ženska ni storila žalega niti njemu niti drugemu. Dejal je in si domišljjal, da se bojuje za ljudstvo proti oholemu plemstvu. Ljudstvo pa je to gospodično ljubilo.

To je Kosoman premišljjal in, na čast mu bodi povedano, sklenil pustiti nevesto in jo varovati vsake krivice. To se ve, da ni pomislil, koliko krivice ji stori, če ji za vselej vzame komaj zaročenega moža. Pa mislil si je: veliko jih je, naj si poišče drugega.

Tako pride do gozda. Že oddaleč je videl več majhnih ognjev; zato je pospešil korak. Bal se je, da bi teh ognjev ne zapazili od gradu, da ne bi kaj sumili in se pripravili, kar bi njegov namen zopet podrlo.

Okrog ognjev je stalo in sedelo kakih sto oboženih, slabo oblečenih, od solnca zagorelih in razdivjanih mož.

Prišedši jim Kosoman takoj ukaže ognje pogasiti. Roparji izpolnijo povelje svojega poglavarja brez ugovarjanja. Potem ga obstopijo in poslušajo, kako in kaj morajo delati nocoj.

Proti deseti uri se vsa četa vzdigne in razdeli na mnogo majhnih gruč. Od raznih strani se tiho pomičejo proti Šrajbarskemu turnu.

Kosoman je bil med poslednjimi.

XIV.

Nepovabljeni svatje.

Stari plemiči slove bolj od današnjih kot močni in nezmerni vinopivci.

Tudi v Šrajbarskem turnu jih je ob desetih zvečer sedelo še precejšnje krdelo, med njimi domačin in stari baron Turen.

Stari gospodar je večkrat vstal izza mize in hodil pogledovat k oknu.

»Kaj je zunaj?« ga vpraša eden.

»Več ognjev sem prej videl v svojem gozdu. Zdaj jih ni več.«

»Lovski tatovi so ali pa drvarji. Nocoj menijo, da kradejo brez skrbi; jaz poznam to ljudstvo in ga znam strahovati,« pravi drugi.

»Ali ne moreš poslati nekaj hlapcev, da pogledajo, kaj je?« vpraša stari Jošt Turen.

»Vse je pijano,« odgovori graščak nejevoljen.

»Ej, pusti, zvedel boš jutri, kdo je bil, in potem napni lok in palica naj poje,« dostavi tretji.

Tako je bila ta reč odložena in pozabljena. Med pitjem je prišel drug pomenek.

Bilo je pol ure pozneje. Gospodje so se baš veselo smejali neki bistroumni besedi enega izmed tovarišije.

Zdajci se z dvorišča zasliši strašen krik. Vsi planejo prestrašeni s stolov. Vsak vpraša, kaj je to. Orožje so imeli v drugi sobi. Tjakaj so mislili iti, ali v tistem hipu so se vrata odprla na stežaj, prikazal se je Kosoman in za njim so drli njegovi tovariši.

Plemiči so bili hitro povezani. Kosoman zapove posaditi vsakega na stol, kjer je dotični sedel prej. Na koncu mize pa sede sam in kar je bilo prostora, posedejo njegovi tovariši; drugi si iščejo drugih prostorov.

Naneso si vina in kar dobe.

Plemiči so bili od jeze in sramote bledi. Jošt Turen se je na vso moč trudil pretrgati vrv, ki mu je vezala roke in noge in ga tiščala na stol. Bilo je zastonj; povesil je ponosno glavo kakor drugi.

»Oj, Bog, moja hči,« je vzdihoval stari gospodar pol v nesvesti.

»Nič se ne boj, starec! Tvoja hči je baje za nas kmete bolj poštena kakor ti in tvoje tovarištvo; zato se ji ne bo zgodilo nič hudega,« pravi Kosoman in ukaže svojcem, naj počakajo, da pogleda malo še drugod. Potem gre iz sobe.

Zunaj na hodniku najde ženina že povezanega. Slišal je bil menda ropot in šel gledat. Čakajoči roparji so ga prestregli in povezali.

»Pošlji še tega k onim, da bo družba večja,« pravi Kosoman. »Te duri pa zaklenite; nevesti ne sme nobeden storiti nič žalega.«

Po drugih izbah je bilo vse polno roparjev. Pijane, nepripravljene hlapce jim je bilo lahko pospraviti. Kar je kateremu ugajalo, to je vzel.

Kosoman razpostavi stražo, potem se vrne k plemičem.

Tukaj so njegovi tovariši sirovo gospodarili. Po dva in dva sta stopila k enemu teh ubogih gospodov in ga neusmiljeno zasramovala. Zdaj ga je eden pokuzmal za brado in vprašal, kako se mu kaj godi, zdaj je drugi staremu baronu pijunil v obličje in dejal: »Nikar ne zameri, plemič, jaz imam tako navado, da ne pogledam, kam pljunem.« Drugi je zopet katerega kaj neumnega vprašal in ga, ker ni dobil odgovora, udaril s trdo pestjo okoli ušes. Še drugemu so po sili vlivali vino v grlo itd. —

Ko je prišel Kosoman nazaj, je to trpinčenje prenehalo, zakaj vedeli so, da po navadi tega ne dovoljuje.

»Zakaj ste tako žalostni, plemeniti gospodje?« pravi Kosoman. »Mi pa mislimo, da je to čast za vas in vašo svatovščino, če pride toliko gostov hkrati. Povejte nam kaj, n. pr. kako ste obešali kmete in jih podili v Savo. Kaj neprijetno je bilo gledati, kako so poginjali drug za drugim. Posebno ti, boter baronček stari Jošt, kaj medliš? Včasih si bil glasan in marsikatera ti je prišla na misel, n. pr. nekaj o razbeljeni železni kroni, katero si dal pritisniti na sivo glavo mojega očeta. Ali se še spominjaš?«

To je bilo za ponosnega plemiča preveč. Vzdi-
gnil je glavo, pogledal Kosomana bistro, ostro in
dejal: »Ti pes, tudi tebi ne odide!«

»Kdo je pes?« S to besedo udari eden starca
po obličju.

»Pusti ga!« pravi Kosoman. — »Ta mora biti
sojen.«

Ubogi plemiči so se zastonj obračali in ozirali.
Pomoči ni bilo upati od nikoder. Kri jim je vrela,
ali morali so se vdati in čakati, kaj pride. Ve se,
da jim je bilo hudo kakor v peklju.

Kake četrte ure pozneje se jamejo razbojniki
odpravljati.

Kolikor je bilo konj v hlevu, vse so osedlali in
se pripravili za odhod. V gradu ni ostala skoraj
nobena dragocena reč. Razen štirih Vlahov, ki so
bili po prejšnjem zmenku pristopili k njim, so bili
vsi ljudje zvezani in zaklenjeni. Edino neveste ni

videl nihče. Kosoman sam je bil zaklenil njeno sobo in spravil z drugimi tudi tisti ključ. Pač je morala biti mlada žena v smrtnem strahu, ko je čula hrup in krik po gradu in dvorišču, nevede, kaj je, kje je oče, kje mož.

Starega barona in njegovega sina vzamejo s seboj in hitro odjezdijo z njima. Kosoman sam je jezdil tik ujetnikov.

V bližnjih vaseh se jamejo pokazovati luči. Ne ve se, kako se je bila raznesla novica, da je Kosoman z veliko vojsko prišel na Šrajbarski turén. Bojazljivi in preplašeni kmetje se niso upali iz vasi. Tudi se ne ve, ali bi bili pripravljene graščakom pomagati. Tako ni šel nobeden blizu; čakali so drugega dne.

Nihče ni torej mogel ustavljati Kosomana. Ena noč je dolga in daleč se pride v nji.

Solnce drugega jutra je našlo okrog gradu še vse tiho. Kmetje, ki so iz radovednosti prišli tjakaj, so razbili duri in porezali vezi hlapcem, ki so potem oprostili druge služabne ljudi in gospodo.

Velik kamen se je graščaku odvalil od srca, ko sliši, da se njegovi hčeri ni zgodilo nič. Toda njenega moža in njegovega očeta ni bilo. Kam so se razbojniki z njima obrnili, tega ni vedel povedati nihče. Kaj se je ali se šele bo zgodilo z njima, ta misel je bila vsakemu strašna.

V kleti so našli tujega človeka. Napil se je bil in zaostal. Bil je eden izmed Kosomanovih ljudi. Ker so mislili od njega kaj zvedeti, so ga dejali v zapor.

XV.

Ujetnik.

Bilo je nekaj dni pozneje.

V skalni jami v gori je na trdih tleh čepel pri-
leten mož sivih las in častitljivega obraza, povezan
na rokah in nogah. Glava mu je pobita visela na
prsi in podoben je bil bolj mrliču kakor živemu
človeku. —

To je bil baron Jošt Turen. Kdo bi bil tu spo-
znan ponosnega viteza, slovečega vojnika, prvaka
deželnega plemstva! Da, še sam se ni poznal, ni
veroval, ali je res ali se mu le sanja, da je prišel si-
rovim rokam pod oblast, da ga čaka žalostna, sra-
motna smrt, smrt od upornikov, razbojnih kmetov.

Ko se ozre okrog sebe in vidi črne, mokre, ka-
menite stene skalne jame, kamor je dan skozi
majhno lino le slabo svetil, ko čuje svojega kru-
tega stražnika zunaj, se mu napno žile, kri mu za-
lije obraz in z zamolklim, nečloveškim glasom za-
rjove in trga vezi na svojih, tega sramočenja ne-
vajenih rokah. Zastonj! Zopet se mu povesi glava,
na misel mu pride bližnja smrt, oblije ga mrzel
pot. Jame moliti.

Zanj svet že ni imel mnogo zanimivosti; bil
je že star. Ali vedel je, da imajo razbojniki v ujet-
ništvu tudi sina. Tudi ta bo moral umreti v cvetu
svoje mladosti, nedolžen, pod maščevanjem siro-
vih rok, zaradi svojega očeta!

Nekaj časa je upal rešitve. Pa minulo je že več
dni in pomoči ni bilo od nikoder. Od svojih neu-

smiljenih stražarjev je zvedel, da upa zastonj, da do tega kraja čez skalnate hribe ne more nihče, kogar ne puste Kosoman in njegovi ljudje, da je njegov poslednji dan odločen na jutri, in spravil se je z Bogom.

Skozi vhod v jamo se priplazi človek. Bil je Kosoman. Stopi pred barona in hudoben smehlja; mu igra okrog usten; z zaničljivim ugodjem gleda ponižanega plemiča pred seboj na tleh.

»Kaj hočeš, človek, pusti me; videti te ne morem; ne gremi mi poslednjih ur, da ne bom delal greha,« pravi baron in se obrne proč.

Kosoman se zasmije.

»Da ne boš delal greha! Oh, storil si jih dovolj. Ali si že pozabil, kako si nas kmete neusmiljeno podil v Savo kakor krdelo svinj? Ali se ti to ni zdelo greh? Ali ne veš več, kako si v Zagrebu pomagal beliti železno krono in si jo potisnil staremu možu na glavo? To ni bil greh?«

Oba molčita precej časa. Kosoman sede na kamen staremu plemiču precej daleč nasproti. Ker je bila v jami napol tema, si nista videla drug drugemu v obraz.

»Kje je moj sin?« vpraša plemič zamolklo.

»Ni baš daleč od tebe. Jutri zvečer bosta skupaj na onem svetu. Vidiš, ti starec, sam si ga obsodil na smrt. Jaz bi ga bil morebiti še izpustil. Pa vprašal sem tebe, ki si obsodil in mučil mojega očeta, kaj bi bil storil tačas z menoj, da si me dobil. Dejal si, da bi bil jaz tudi visel, in si prerokoval, da še bom. Naj se izteče tvoje prerokovanje, kakor hoče, jaz bom ravnal s tvojim sinom tako, kakor bi bil ti z menoj.«

Zdaj se nesrečni plemič ni mogel več zdrževati. Solze so se mu udrle po licih, iztegnil je svoje zvezane roke, se vrgel na kolena in prosil: »Človek, usmrti mene, Bog ti odpusti, pa imej usmiljenje z mojim sinom. On ti ni storil nikdar nič žalega. Misli si svojega očeta...«

»Že mislim svojega očeta!« zavpije Kosoman divje in skoči s svojega sedeža. »Da je on tebe prosil usmiljenja, bi ga bil sunil od sebe kakor psa. Nobenega usmiljenja! Še nocoj te bodo sodili stari možje, glavo za glavo!«

»Moj Bog, reši ga!« pravi starec polglasno.

»Ne bo nič, rešitve nikar ne upaj. Sicer ti naj povem, da se tvoji tovariši plemiči strašno trudijo. Zbrali so celo vojsko kakor za Turka. Pa preden pridejo na pravo sled, ne bo že tebe na tem svetu niti mene v tem kraju. Zdaj ti pa voščim lahko noč.«

Kosoman odide skozi lino.

Počasi je solnce zašlo, nastopil je mrak, za mrakom črna, tiha noč.

Dolina je bila od treh krajev tako skalna in obrasla z grmičjem, da je bil vhod odprt samo od ene strani. Tam pa je stalo več stražnikov, ki so posamezno ali po dva vkup vso noč čuli in pazili, da kdo ne pride.

Gorelo je več ognjev. Okrog njih so ležali, sedeli in stali ubežni kmetje, zdaj Kosomanovi razbojniki, in imeli svoje pogovore. Bili so odurne, razdivjane podobe, različno oblečeni, poraslih brad in las, vsi kolikor toliko oboroženi. Kuhali so si večerjo.

Sodba.

Tik pred jamo, kjer je bil ujet baron Jošt Turén, je ob plošnatem kamnu gorel manjši in od drugih oddaljen ogenj. Okrog je molče sedelo kakih sedem mož. Bili so stari in ko je ognjevit svit odseval od njihovih nabranih, zagorelih obrazov in dolgih, po ramah visečih las, je bilo na njih na prvi pogled nekaj častitljivega. Na natančnejši pogled pa vidimo, da je dolgo, neredno, gozdno in roparsko življenje tudi njim vtisnilo nekaj, kar človeka tako zaznamuje, da se ga radi ogiblujemo in mu ne zaupamo mnogo.

Tudi okrog njih je ležalo po tleh raznovrstno orožje.

»Kako je, da Kosomana ni? Saj bi moralo to že vendar biti pri kraju. Če ga misli ubiti, naj ga precej ali pa nič. Drugega nimamo od tega kakor nevarnost,« pravi eden.

»Saj je bilo neumno vlačiti ga sem. Če se je hotel znesti nad njim, bi se bil lahko v Šrajbarskem turnu,« dostavi drugi.

»Sodbo mu hoče napraviti, kakor je bila sodba za njegovega očeta. Tam so gospoda sodili kmeta, tukaj bomo kmetje gospoda. Naj se enkrat preobrne,« reče tretji.

»Zdaj nismo več kmetje,« pravi žalostno najstarejši.

»Pomagaj si, če moreš! Pojdi domov orat, da te obesijo.«

»Ilija vendar ne bo živ, sodimo, kakor hočemo,« pravi drugi. — Tedaj pride Kosoman.

»Kaj novega?« ga vprašajo.

»Nič dobrega!« odgovori oni. »Hiteti moramo, če ne — nas zasačijo. Takoj jutri zjutraj mora plemič umreti in potlej se umaknemo. Zvedel sem, da so že pred dvema dnevoma ujeli štiri naših ljudi, med njimi tudi tista dva Vlahi iz Šrajbarskega turna. Bojim se, da nas bodo izdali. Hiteti je treba.«

Ta novica može prestraši. Vsi molče.

»Kako bomo barona kaznovali?« vpraša Kosoman.

»Ali si dobil železno krono?« pravi eden starcev.

Kosoman izvleče izpod plašča težak, železen obroč, širok kakor človeška glava, ter ga vrže na tla. Eden ga pobere in ogleduje.

»Kakor je umrl Ilija, tako naj umrje tisti, ki ga je pomagal obsoditi.« pravi zopet oni starec.

»Prav je!« pritrudi drugi.

»Možje!« izpregovori tretji, najstarejši. »Naše življenje je žalostno in smrt bo še žalostnejša. To, kar nam je Kosoman pravkar povedal, kaže, da so nam za petami. Ali bi ne bilo bolje za nas vse, da bi tega barona prodali in dobili zanj...«

»Vrvico okoli vratu, če ste je lakomni,« seže Kosoman jezno v besedo.

»Pošteno življenje!« pravi oni.

»Kdor je bil Ilijev prijatelj kakor ti, župan, ne sme govoriti tako. Od plemičev ne smemo upati nobene milosti.« —

»In je nečemo!« dostavi Kosoman.

»Obljubili bi nam, ali obljube bi ne držali.«

»Storite, kar hočete,« pravi zopet oni in umolkne.

Po kratkem preudarjanju je bil baron Jošt Turen obsojen, da umrje tako, kakor je umrl kmečki cesar Ilija, z razbeljenim železnim obročem na glavi. Njegov sin pa je imel izgubiti glavo vpričo svojega očeta. Strašna ura je bila določena za drugi dan na vse zgodaj.

Takoj potem se ti grozni sodniki razkrope in odidejo k drugim ognjem, kjer so tovariši v tem razsekavali ter delili večerjo, ukradenega pečene-ga vola.

Kosoman gre v jamo naznanit ujetnikoma, vsakemu posebej, naj se pripravita na strahovito smrt.

Ni bilo dolgo in ognji so se po vrsti ugasili.

Vsi so pospali zaviti v svoje plašče in halje, le stražniki so vrh doline dremaje stali vsak na svojem mestu in se zdramili pri vsakem giblaju v grmovju. Vse je bilo tiho. Le iz skalovja se je semtertja oglasila ponočna sova ali se je tiho priplazil iz luknje lisjak in pazno odhajal na ponočni rop.

XVII.

Na poslednji čas.

Le trije v tej pustinji to noč niso spali: Kosoman in dva za smrt namenjena ujetnika, oče in sin, katera so bili razbojniki za namišljeno poslednjo noč deli vkup.

Kosoman, ki je bil legel pred jamo kakor za stražo, ni mogel zaspati. Prihajala mu je ura, ko se bo izpolnila njegova pregrešna prisega, s katero se

je bil pred leti zarotil, da ne bo miroval, preden krvavo in grozno ne maščuje smrti svojega očeta. Vendar zdaj te ure ni mogel biti vesel. Zdelo se mu je, kakor da bi tam v temni senci videl podobo svojega očeta, ki mu odkimuje, naj ne stori tega, spomnil se je strica, ki mu je govoril: maščevanje in pravico si je pridržal Bog. In vendar ni mogel delati drugače. »Da bi zdaj, ko sem imel toliko časa isti namen, nosil v srcu isto misel, toliko prebil — da bi zdaj, ko sem ga s silo in težavo dobil v roke, ko sem se oskrnil z nedolžno krvjo, odstopil in se ustrašil kakor baba sam sebe in svoje sence — ne! Mora se zgoditi. Kakor so oni neusmiljeno usmrtili mojega očeta vsem kmetom za strašilo, postavim še jaz strašilo za plemiče, da ga bo svet pomnil.«

Tako si je mislil in zatiral poslednji glas vzbujajoče se vesti.

Stari baron in njegov sin sta se pripravljala na zadnjo uro. Izkušala sta drug drugega tolažiti in si ohraniti srčnost. Videlo se je, da bi bil vsak izmed njiju dal življenje, da bi bil drugega otel. Sin je videl očeta, ki je v vojni nekaterikrat neustrašen šel smrti naproti, tukaj ponižanega pod oblastjo sirovih rok; očetu se je milo storilo, ko je videl svojega ljubljenca odtrganega od mlade neveste, ko je videl, da bo moral tako žalostno končati življenje, od katerega bi lahko pričakoval še toliko veselega.

Noč je bila dolga.

V jutru je zarja začela rumeneti, čedalje bolj se je razsvetljevalo. Kosomanova četa je bila pokonci. Začno se delati priprave za smrt plemičev

in za odhod. Nobeden ni vedel kam, v kateri kraj se bodo obrnili potem, še Kosoman sam ne. Vsem je bilo nekako čudno in marsikateri bi bil rad videl, da sta plemiča že mrtva in bi bili že daleč od tega kraja. Zakaj, ako tudi so bili večinoma precej utrjeni v hudodelstvu in se jim posebno plemič v nadlogi ni smilil, jim vendar ni bilo všeč, da Kosoman dela tako nekako slovesne priprave, da bi ta dva spravil s sveta. Na Kosomanovo povelje zakurijo velik ogenj in vržejo vanj omenjeni železni obroč, krono za starega barona. Vse krdelo molče obstopi ogenj.

Železo je razbeljeno, solnce se v vsej lepoti pokaže izza gora.

Kosoman in trije drugi gredo po jetnika. Najdejo ju v molitvi.

»Le hitro opravita,« pravi Kosoman, jima po reže vezi na nogah in ju opominja, naj vstaneta.

Sin, ki je dozdej molčal kakor oče, ni mozel zadržati solz; objel je očeta in jokal. Kosoman ju je nekaj časa gledal, del roke navzkriž in čakal.

»Bosta kmalu končala?«

»Pokaži, da si sin rodovine, iz katere so možje znalj umirati brez strahu,« pravi oče sinu.

V tem hipu se od zunaj zasliši strel in krik.

»Kaj je to?« zavpije Kosoman, prebledi, pozabi svojih ujetnikov in skoči iz jame.

»Rešena sva!« pravi sin in pade na kolena.

»To so prijatelji!« reče baron in hoče iz jame. Sin ga zadržuje. Imela sta še zvezane roke. Zagledata na tleh nož, s katerim jima je bil Kosoman prerezal vezi na nogah. Sin vzame nož v zobe in oprostí tako sebe in potem očeta.

V hipu sta bila zunaj. Boj, ki sta ga videla, je bil že skoraj dokončan; razbojniki so bežali na vse strani, le Kosoman se je še branil z malo tovariši. Spoznala sta svoje hlapce in prijatelje. Tudi oni ju zagledajo in še preden je Kosoman utegnil priti do njih, so jih obkrožili svojci.

S strašno kletvijo prebode Kosoman prvega hlapca, ki se ga loti; ko ga pa napade več hlapcev, jim ubeži, se umakne za grmovjem in pleza s skale na skalo ter naposled izgine.

Nekateri so trdili, da je ranjen. Res se je poznala za njim krvava sled, dokler so ga mogli iskati.

Pol ure potem ni bilo v vsej dolini nobenega razbojnika v orožju. Vsi so bili ali pobiti ali ujeti ali so zbežali.

XVIII.

Konec.

Kake tri tedne pozneje je šel ribič, katerega naš bravec pozna iz začetka naše povesti, v gozd pobirat suha drva. Nabral si je precej veliko butaro in ko si je šel v brezovo goščo rezat trto, da bi butaro zvezal, je preplašen odskočil.

Tam za grmom je na resi vznak ležal človek in držal v roki križ — razpelo božje.

Ribič se mu približa počasi in strahoma. Ne gane se. Lice je blede, na prsih je obleka krvava, roko ima obvezano, mrtev je.

»Jezus! — To je Ilijev sin, Kosoman!« zavpije mož. Obide ga strah, pusti butaro in teče v bližnjo vas po kmete, da bi šlj po mrliča.

Stari baron Jošt Turen po svoji in svojega sina čudni rešitvi ni dolgo živel. Strah in bolečine, ki jih je prebil v Kosomanovem jetništvu, so mu nakopale dolgo bolezen, za katero je v naročju svojega sina in mlade snahe v Šrajbarskem turnu umrl.

Njegov sin, gospodar na Šrajbarskem turnu, strahovitih ur med upornimi kmeti ni nikdar pozabil. Bile so mu za poduk in vedel je, da pridobi pri podložnikih spoštovanje in ljubezen le s prizanesljivostjo in ljubeznijo.

IVAN TAVČAR:

KOBILJEKAR.

Slika iz Loškega pogorja.

Vsi veste, kakšen mož je bil nekdam stari Kobiljekar. Kadar je stal na dvorišču tik svoje hiše in gledal to bogastvo okrog sebe, tedaj pač ni bilo čuda, da je mož ponosno povzdignil glavo in se zaničljivo oziral po raztrganih strehah svojih sosedov. In brez šale vam rečem, da tedaj v vsej dolini ni bilo takega selišča, kakršno je bilo Kobiljekarjevø. Visoka in prostorna hiša je imela okna, kakor jih vidite le pri cerkvah, in njena streha je bila krita s ploščami, da se je kar lesketalo, kadar je solnce posijalo nanjo. Pred poslopjem pa je bilo dvorišče, posuto z belim peskom, in dva pava sta postopala okrog, letala po strehah in grdo kričala. Včasih sta pa tudi takisto lepo razprostirala vsak svoj rep, da so vaški otroci kričeč drli skupaj in milo gledali, ali se bode pač izgubilo »zlato pero iz zlatega repa«.

V hlevih pa je bilo živine, rjave in sive, pisane in bele, da se je komaj preštela, kadar so jo hlapci gonili na vodo.

Tja pred vežo, pred hišni vhod pa je bil Kobiljekar zasadil dva divja kostanja, košata in ravna kakor sveča. Vsako pomlad pa sta delala takove

lončaste cvetove in kadar je sapa pomajala cvetoče veje, je zadišalo, kakor da bi bil človek v uljnaku med samim medom.

Okrog oken pa se je vila vinska trta in po stenah so se videle mnogovrstne podobe svetnikov in svetnic božjih.

Ali brez daljšega besedovanja vam rečem, da je imel oče Kobiljekar domačijo, katere je bil lahko vesel in na katero je smel biti brez greha ponosen.

Tako ponosen, kakor je bil v resnici, pa bi oče Kobiljekar vendar ne smel biti. Ker ponos je prav, kolikor je prav. Preveč ponosa pa mislim, da je greh in ostudna hudobija. In takoj bodete čuli, da je prišla kazen tudi na Kobiljekarja.

Mož se je bil svojega bogastva prevzel in duša se mu je prenapila vse posvetne sreče. In postal je enak pavom, ki so mu letali po dvorišču, oblastno razprostirali lepe repove in prav grdo kričali.

Takrat je nam pretepaval v šoli otroke tisti suhorebri gospod Ožbalt, tista neizrečena pajčevina, katero je vsaka sapica pretila pomesti s tal s kostmi in kožo.

Ta gospod Ožbalt je torej nekega jutra šel mimo Kobiljekarjevine kruha lačen in pijače žejen. Na pragu pa je stal oče Nace Kobiljekar in tobak je vlekel iz mogočne, s srebrom okovane pipe.

Gospodu Ožbaltu pa je moral nekov vrag zlesti v dušo in snel je svoj umazani klobuček s svoje plešaste glave in dejal z resnim obrazom: »Dobro jutro, gospod Kobiljekar!«

Ta »gospod« je šinil očetu Nacetu po vseh kosteh in po vseh žilicah njegovega obširnega telesa.

In glejte, moral je postati »gospod«! In poklical je k sebi drobno osebito gospoda Ožbalta. Potem sta pa dan za dnevom presedevala v čumnati. In ko je solnce svetlo sijalo skozi omreženo okno, je oče Nace s potnim obrazom poskušal, da bi zapisal prve črke — kajti gospod mora znati pisati.

Gospod Ožbalt je pa pri tem tudi dobro živel. Ko se je oče Nace trudil s črkami, je Ožbalt pojedal prekajene klobase iz Kobiljekarjevih shramb, prigrizoval soržičen in kakor olje volján kruh ter popival najboljši brinjevec, katerega je tedaj kuhhal Mrakov Juri, tisti, ki je bil ono leto zlezal na hruško in potem z nje padel in si polomil rebra — polomil do smrti.

Ko pa je bil gospod Ožbalt pospravil lepo število klobas ter popil skoraj ves brinjevec, tedaj je pa tudi oče Nace znal s trdo roko zapisati svoje ime: Nace Kobiljekar. To je, nametal je tja po papirju nekakove kolce, kar je bilo videti kakor star plot pri lazju tam na gorah, plot, ki ga je strela pomladj razmetala in ožgala.

Tiste dni je bil Jernejev Petrček še gospodar v svoji koči; tedaj je še ni bil do čistega zapijančeval. Kobiljekarju pa je bil dolžan dve sto šmarin petic. In ko je ob letu bilo treba plačati obresti, si je bil Petrček s silno težo pritrgal potrebni denar. Ko pa je stal pred Kobiljekarjevo hišo, so ga v hipu napolnile globoke misli. Potem pa se mu je v glavi hipoma razvedrilo in s prekanjenim obrazom je dejal svoj drobni prstek na svoje nizko čelce. In pred očeta Naceta stopivši je zvita buča dejala: »Gospod Kobiljekar! Obresti bi vam plačal, gospod Kobiljekar, rad bi jih plačal, ali denar»

ja nimam. Imejte usmiljenje z mano, gospod Kobiljekar, za eno leto še, gospod Kobiljekar, če mi jih že ne pregledate za to leto, gospod Kobiljekar!»

In veselja poln je odgovoril oče Nace: »Ti jih ne boš plačeval, ti ne, Petrček! Ti si pa tudi človek, ki ima spodobno vedenje, ti, Petrček!«

Petrček pa je potem za tisti denar ves teden pijančeval in strašno neumno gledal izpod nizkega čela, če smo ga povpraševali, kje je dobil denar, da pije. Končno pa se nam je vendarle razodel.

In vsi drugi dolžniki smo drli k očetu Nacetu in »gospodje« so se nam usipali iz ust kakor zrele hruške z drevesa. Ali plačevanja obresti nas Nace Kobiljekar vendar ni oprostil. »Gospod« pa je od tedaj ostal in vas mu je bila pokorna — kajti vsi smo bili zadolženi pri Kobiljekarju.

Tako smo ga častili, toda ne do njegove smrti. Malo časa potem je umrl stari Lovriček, Kobiljekarjev sosed. Lovričkova koča je stala (kakor stoji še danes) tik Kobiljekarjevega vrta. Bila je tedaj slabo poslopje s plesnivo streho in majhnimi okni. Takoj pri tej koči pa je ležala prav majhna zaplata zemlje, malo vredna, nič vredna. Vsako leto je zraslo na nji nekoliko osata, mahu in slabega ločka. Prav nič ni bil vreden tisti kos zemlje in vsi smo sploh mislili, da je lastnina Kobiljekarjeva, in Kobiljekar sam je mislil tako.

Lovriček je bil torej umrl in vso svojo beračijo zapustil sinu Gregi. Grega pa je bil prebrisan človek, kakor veste. Po pogorju je kupoval ovce in kozle ter jih gonil na Tolminsko; tako si je prikupčeval nekaj denarja. Ta je tedaj nastopil gospodarstvo po starem Lovričku in Bog ve, kako je

bil pri gosposki izvohal, da je tista ped zemlje, na kateri je zraslo vsako leto nekoliko mahu in malo osata, njegova. In kmalu smo videli, pogostoma videli, da je Grega košek hoste, ki jo je bil v soboto popoldne nabral po gozdovih, da je tisti košek prevrnil ondi in tam odložil nabrane krepeli.

Grega pa je bil prebrisan človek. In če je prišel takoj ob sobotah s koškom na rami, s potnim obrazom domov, je vselej počakal, da je prišel mimo kak znanec, kak sosed. In če sta prišla dva, je videl še rajši. In poprosil jih je, da so mu pomagali sneti tovor z rame in odložiti na tisto mesto.

Ko pa je prišla jesen, si je Grega nasekal v gozdu nekaj drv ter si jih s svojim voletom zvozil na tisto ped zemlje, na kateri je leto za letom zraslo malo suhljaste trave. In kar očitno jih je zložil tam ondi ter jih pustil ležati. No, nam je bilo po volji, ali po volji ni bilo očetu Nacetu.

Neko popoldne, ko nam je solnce jesensko in zaspano sijalo skozi okna v hišo ter smo že posedavali okrog peči, je Maruša Repulja (ki je tačas po sejmovih prodajala »sladke reči«) letala od hiše do hiše. In samo glavo je pokazovala pri vratih in silno spehana kričala skozi škrbaste čeljusti: »Hite! Letite! Kobiljekar in Grega se prepirata in strašno kričita!«

Potem je urno hitela dalje k sosеду in od soseda k drugemu sosеду.

Tiste dni pa je bilo pri nas prav tako kakor še dandanes. Kadar sta se dva soseda prepirala ter se grdo zmerjala, tedaj je drla skupaj vsa vas ter gledala in gledala in prav težko pričakovala, da bi se prepirajoča še zgrabila ter se malo pretolkla.

Tako smo tudi tisto popoldne prileteli h Gregovi koči ter gledali in željno pričakovali prvega udarca.

Kobiljekar je rdeč kakor kuhan rak letal za ograjo svojega vrta in tulil, da ga je bilo groza videti in slišati.

Gregu pa je sedel na svojih zloženih drvih in nožice je bil stisnil podse in iz majhne tolminske pipice vlekel, strašno hlastno vlekel dim ter ga izpuščal od sebe. Na glavi pa je imel silno polhovko, ki mu je segala do ušes.

»Kdo pa sem jaz in kdo si ti!« je rjul oče Nace, »berač si in pa še slab berač!«

Gregu pa so se zasvetile zelene oči in s svojim tankim glasom, ki je šel skozi ušesa kakor od skrhane žage, samo s tem tankim glasom je dejal in Bog ve, da ne jezno, ampak mirno, pa prav čisto mirno: »Kobiljekar, jaz vam rečem le toliko, da so gospodje sleparji! In to bode te že izkusili, če še niste.«

Na to je oče Nace še bolj kričal.

»Kobiljekar, jaz vam tudi povem, da so gospodje šeme, pa prav velike šeme.«

In Gregu je izpustil oblak dima iz ust.

»Ti si berač, ti si berač!«

In Kobiljekarju je skoraj glas zastal v grlu in ves hripav je bil.

»In še vam rečem, Kobiljekar, da so gospodje tudi goljufje, grdi goljufje.«

In tako je šlo dalje. Končno pa je oče Nace pobral debel kamen ter ga posadil Gregi na glavo, da je bil ta v hipu ves krvav.

Šele tdaj je priletela (kakor je že tako navada) Kobiljekarjeva žena ter odvedla svojega kričečega in silno preklinjajočega moža.

Grega pa je zlezel s svojih hlodov, potegnil iz žepa prav umazano in prav raztrgano ruto, si obrisal kri z glave, veselo razbleknil svoja usta in dejal potem: »Sosedje, tole je zame denar.«

In tako je bilo. Legel je v posteljo in poslal povedat do sodišča. In prišlo je kup gosposkih ljudi, biričev in ranocelnikov, ki so mu glavo premerili in pregledali, pretipali in prebrodili. Potem pa so rekli, da bo Kobiljekar zaprt, in ukazali so mu, naj Gregi poplača toliko in toliko za bolečine in druge težave.

Čez nekaj tednov pa je oče Nace vpregel konjička in se peljal v mesto, da bi bil zaprt. In presedel je mesec in še nekaj dni. —

Potem pa se je za tisti košček zemlje, na katerega je Grega odlagal svoje nabrano dračje, pričela tožba. In sodni hlapci so prihajali ter nam pri našali povabila. Mi pa smo morali na zaslišanje in govorili in potrjevali smo po svoji vesti, da je Grega v resnici ondi puščal svojo hosto. In glejte — vrag naj ume te jezične dohtarje — tista hosta, pa prav tista, vam rečem, je Gregi pomagala in tožbo je dobil.

Kobiljekar pa nam je naša pričevanja slabo poplašal. Ko smo mu zopet prinesli obresti, je dejal, da potrebuje denarja, in izterjal je svoje dolgove pri nas. Mi pa smo ga poplašali.

Ali potem je minil strah in nič več mu nismo privoščili njegove gosposčine.

Grega pa se je skoraj vsako nedeljo popoldne, ko smo šli baš iz cerkve, postavil tja pred Kobiljekarjevino ter slabo in zbadljivo govoril o gospodi in gospodih.

Okrog pa smo stali mi poslušavci, tedaj dolgovo oproščeni, ter se glasno grohotali, dokler ni oče Nace besen in divji prihrumel iz veže in se penil in togotil. Ali kamna si pa vendar ni upal položiti Gregi na glavo, ker je bilo to prvič predrago.

Pač pa je končno vpregel svojega konjička ter se odpeljal v Loko in vložil tožbo, da ga je Grega žalil na časti in dobrem imenu.

In zopet smo hodili v sodišče na grad ter vlekli groše za pot.

Grega pa je stal pred tisto gospodo, ki je sodila, in se opravičeval.

»Pravični gospod,« je dejal, »sila pravični gospod sodnik, ali sem temu človeku povedal kaj napakega? Z njim še govoril nisem. Bog me varuj! Jaz sem kmečkih kosti in za gospodo ne maram mnogo, prav res ne maram. Mogoče je, da sem izbleknil eno ali dve besedici, več ne, najbolj pravični gospod sodnik, ali izbleknil sem jih čez gospodo. Saj veste, kako je. Vj gospodje govorite pa čez nas, ki smo na kmetih. Tako je! Ali temu človeku, očetu Nacetu, nisem dejal žale besede, nikdar ne. Njega poznam, on ni gospod, še pisati ne zna. Njegov oče pa je lazil še strgan po vasi, dokler ni bil nekje tam doli na Hrvaškem zaklal nekega mesarja — so dejali, so pravili. Ali jaz tega nikdar nisem verjel in še sedaj ne verjamem. Tistega mesarja je bil torej zaklal in tako čudno prišel do bogastva; vsaj tako pripovedujejo. Ali oče Nace pa

vendar ni gospod, kajne da ne, najpravičnejši gospod sodnik? Vsaj jaz bi tako sodil.«

Oče Nace pa je tedaj na strani stal in se grozno potil. Grege pa v resnici niso vtaknili v zapor. Sodni gospodje so ga izpustili domov in dejali, da je govoril samo čez gospode, da pa oče Nace ni — gospod.

Odtedaj pa je oče Nace preživel težke dni in vsi smo se mu smejali in dobro nam je delo, da se je bil s svojo gosposčino tako grdo vrezal.

Ko pa se zopet povrne zima, zapusti Kobiljekar našo vas, ženo in otroke ter si kupi hišo v Loki. Ondi v mestu si je napravil stanovališče, dobro je del in pil ter se po gosposki navadi ogibal cerkve in svetih maš. Omislil si je dolge hlače, kvartal in popival ter zakvartal in zapil veliko dragega denarja. Včasih pozimi pa se je na saneh pridrsal nazaj v vas. In tedaj je bil zavit v strašanske kožuhovine in z njim je prišlo tistih gosposkih in bradatih ljudi, da je po Nacetovem dvorcu vse mrgolelo. Potem so prekričali in preigrali vso noč. Žena in otroci pa so jokali, skriti po kotih, ker so vedeli, da tako ne pojde dolgo.

In res ni šlo! Sredi poletja se je oče Nace povrnil iz mesta in govorilo se je, da je »pri kraju«. Začel je prodajati vse, kar se je dalo odpraviti. Iz hleva je izginila glava za glavo; krmo je prodal še na travnikih in žito še v klasju. Ali to je trpelo le malo časa. Potem pa smo opazili, kako so se Nacetu Kobiljekarju pričele hlačice beliti okrog kolen in kamižola cvesti ob komolcih. In neko jutro smo dejali: »Raztrgan hodi.«

Kako pa se je končno godilo, to veste pred-

bro vsi. — Prišli so upniki ter mu vzeli in popro-
dali vse in še ni bilo dosti. Žena je gostovala pri
usmiljenih ljudeh, otroci pa so morali v službo in
težko delati za vsakdanji kruh. Oče Kobiljekar?
No, ta pa je končno beračil od hiše do hiše in pi-
jančeval z žganjem, kadar je mogel. Ko se je pa
bil priberačil do groba in sta mu pela samo srednji
in mali zvon, smo dejali vsi, da mu je Bog dobro
storil, da ga je poklical k sebi. Ošabnost pa vendar
ni nič prida!

JANKO KERSNIK:

V ZEMLJIŠKI KNJIGI.

Kmečka slika.

»Ah, vi juristi, — suhoparni ste in brezčutni! Pa kaj — brezčutni? Trdi in tesnosrčni, malostni in brez — poezije! V prahu svojih aktov si morite ves razum za poezijo!«

Med tem govorom je dr. Sever pobiral drobne dominske kamenčke z mize ter delal z njimi pred seboj umeten obok.

Njegov sosed pri mizi in dotedaj soigravec odvetnik dr. Pavlin si je užigal vnovič svojo dolgo pičo in malo hudoben smehljaj mu je po prijateljevem govoru zaigral okoli usten.

Oba sta bila mlada moža in sta živela v majhnem trgu ob svoji praksi. Skoro sleherni večer sta se sešla v krčmi pri domini večidel sama, ako se jima ni pridružil ta ali oni oženjenih uradnikov; ona sta bila še samca, čeprav je bil radovedni svet že zdavnaj uganil, da ne ostaneta več dolgo sama.

»Prijatelj, v tebi se je oglasil navadni neizkušeni filister ali pa nekdanji ognjeni gimnazijec; prvi vidi le naše rubežni in naše ekspenzare¹⁾ — ti

¹⁾ Ekspenzar = stroškovnik.

sicer niso tako suhi — in gimnazijalci so prepričani, da je paragraf pegazu²⁾) — konjska smrt. Veruj mi, dragi, tudi v pandektih³⁾) boš našel poezijo, če jo boš hotel; saj jo najdeš tudi v brezzobem polomljenem glavniku ali pa na umazani cunji, ki leži za hišo na smetišču.«

Odvetnik se je pri teh besedah ozrl preko svojih naočnikov v prijatelja ter molče vlekkel dim iz pipe.

»Haha, ne bodi smešen!« oporeka zdravnik ter porine od sebe kup kamenčkov, v katerega se je bila njegova umetna stavba pravkar podrla; »Apolon⁴⁾) v vašem meničnem zakonu...«

»Prav tako kakor v tvoji nux vomica⁵⁾) ali v brizglji — za ušesa — seveda.«

Smejala sta se oba.

»Pa nikar ne misli, da se šalim — kar tako tja v en dan,« povzame zopet dr. Pavlin pogovor; »dokazati ti hočem nakratko, da prav pri nas v naših prašnih, suhih aktih ali v enem samem izpisku najdeš lahko cel roman — žaloigro, da, da, večkrat žaloigro; suhi jedrnati slog naše uradne pisave ji ne daje nobene barve — niti tendence⁶⁾) niti okoliša — in morda prav zato še bolj pretresa bravca, ki jo slučajno zasledi.«

»Radoveden sem.«

2) Pesniški konj.

3) Zbirka rimskih zakonov iz l. 533. po Kr.

4) Grški bog glasbe, svetlobe in solnca.

5) Strihnin.

6) Poučni namen.

Smehljaje si je zdravnik užgal smotko.
Oni pa je pripovedoval.

»Saj veš, kaj je zemljiška knjiga? Oni nezmotljivi zapisnik grehov vsakoga, kdor imenuje svojo last kaj nepremičnega — kos zemlje, zapisnik, kamor se vpisujejo redno dolgovi in sami dolgovi in tako redkokrat — brišejo. Izpisek iz take zemljiške knjige sem imel danes pred seboj; v njem je v kratkih treh stavkih zapisan cel roman; — pa stoj! O tem izpregovorim pozneje.«

Odvetnik je prijel svoj kozarec ter ga na pol izpraznil.

»Znojilčevo posestvo poznaš?« je nadaljeval potem. »Tam gori nad trškim mlinom stoji polomljena kočja; sveta pa je okoli mnogo. Pred tridesetimi leti je bilo to posestvo brez dolga, brez vknjiženega namreč, in stari Znojilec baje tudi drugih dolgov ni imel, ampak še kaj srebrnega v skrinji in pri ljudeh okoli tudi kaj izposojenega.

Imel je dva sina: Tomaža in Matevža; in ker mu njegova prezgodaj umrla žena hčere ni bila porodila, si je bil vzel v hišo tržaško rejenko. Krščena je bila že v najdenškem zavodu v Trstu na ne navadno ime Adelajda; ker priimka ni prinesla s seboj na svet, so ga ji dali tudi tam; zvali so jo Adelajda Adel. Doma pri Znojilčevih pa so imeli preokorne jezike, da bi to ime pravilno izgovarjali. Klicali so jo: Lajda.

Ta Lajda je vzrasla z domačima sinoma, s Tomažem in Matevžem, kakor vzrasto kmetski otroci povsod. Ti vse to prav tako veš kakor jaz; saj sva tudi midva tako vzrasla.

Znojilec je umrl. Hrast ga je bil potrl, ker ga je nerodno sekal, in tri dni pozneje je ponesrečeni izdihnil svojo dušo. Prej pa je napravil oporoko. Tomažu je zapustil domačijo, Matevžu izgovoril dote tri sto goldinarjev in Lajdi tudi dote petdeset goldinarjev. To je bilo tedaj mnogo.

Otroci so bili še mladi. Tomaž je bil sicer že izpolnil dvajseto leto, Matevž pa je imel sedemnajst in rejenka Lajda dvanajst let. Tomažu je je-rob kupil leta ter ga oženil, Matevž in Lajda pa sta šla služiti. Njuni doti je sodišče vknjižilo na Tomaževo posestvo, na prvo mesto seveda, kajti doslej ni bilo tam nobenega dolga.

To je bila torej prva vknjižba v zemljiški knjigi Znojilčevega posestva — prvo dejanje ali poglavje v romanu, v žaloigri, ki ti jo pripovedujem.

Tomaž je gospodaril doma, dobro in slabo, kakor je nanašala letina in kakor so mu prihajali oni srebrnjaki, ki jih je terjal po očetu. Tudi dota, ki jo je bil priženil, je pomagala nekoliko časa. Pa denarja je bilo vendarle vedno manj in čez par let je Tomaž že drugod iskal na posodo: malo sicer, pa — z dolgom je kakor s samosevo konopljo, — pravi naš krčmar.

Tako je minilo šest let. In tedaj je usoda storila, da Znojilčev Matevž ni imel nobene službe ter je prišel domov k bratu Tomažu. Za hlapca se je ponudil in ostal. Imel je tri in dvajset let.

Tam gori na Olševku — saj veš, kje je, komaj uro odtod — je pri Brnotu služila Znojilčeva Lajda. Izpolnila je bila osemnajsto leto — in veš, da je to krasno število: osemnajst let. Če imaš še kaj domišljije — misli si jo prav živo!«

»Prijatelj, ne bodi sentimentalen,« se šali zdravnik. »Pripoveduj, pripoveduj —«

»Ah, prav kratko bode. Tukaj v trgu je bil semenj in popoldne je prišel kakor drugi fantini tudi naš Matevž sem dol z Znojila. Svojo pipo je tlačil ter gledal, kje bi si ceneje kupil kos sukna.

— Oh, glej ga no — Matevža! — ga ogovori zala deklica ter obstoji pred njim. — Odkod si pa ti prišel?

V eni roki je nosila dva velika lonca, v drugi pa nekaj kosov usnja in par sirovih podplatov. Stisnila jih je pod drugo pazduho ter pomolila Matevžu svojo rjavo, žuljavo desnico.

— Ej, Lajda, komaj sem te spoznal! — je dejal le-ta, ji stisnil roko ter je ni izpustil. — Štiri leta se nisva videla.

— Morda bo res štiri, — se je smejala ona in Matevž se ni mogel nagledati njenih belih zob, majhnih usten in zardelega lica.

Povedala sta drug drugemu, kje služita zdaj, kako je pri Znojilčevih in kako pri Brnotovih in kaj je kupila danes Lajda in kaj misli kupiti Matevž.

— Pa za vino boš vendar dal, preden se razideva, — pravi deklica veselo.

— Če boš pila?

Matevž je res dal za bokal vina, pa izpil ga je skoro sam. Spremil je deklico potem nekoliko pota.

— Pa k nam kaj pridi! — je dejala, ko sta se ločila.

— Po piruhe morda!

— No le pridi!

In šla sta na desno in levo.

A Matevž ni čakal piruhov niti velike noči.

Semenj je bil v ponedeljek in že v soboto veser, proti polnoči je potrkal nekdo gori pri Brnotovih na majhno okence v hramu, kjer je spala dekla.

Spoznala ga ni, kdo trka, toda čula ga je takoj. Trikrat, štirikrat je zaropotala majhna, zatemnela šipa v oknu, pa deklica je le brez sape poslušala, kdo se bode oglasil. In sedaj je oni zunaj zašepetal nekoliko besedi in že je bila iz postelje pri oknu.

— Ko bi te kdo videl! Oh, pojdi, pojdi, Matevž! — je šepetala.

Pa ni šel. Šel je proti jutru šele, ko je doli v košatem bukovju začel piskati gozdni jereb. In prišel je zopet — sleherni teden — tako okoli polnoči ter čakal, da je potegnil hladni jutranji piš. Šlo je že na pomlad.

Veliki ponedeljek je Lajda res prišla po piruhe na Znojilo. Matevž je bil tudi doma. Pa deklica ni bila nič kaj vesela in tudi njeno lice, včasih tako kakor rdeči piruhi, ki so jih ji dali v robec, ni imelo več te barve.

— Ali si bolna? — je vprašala Tomaževa žena.

— Ah, ne — pekli smo veliko, — je odgovorila ona ter gledala v stran.

Matevž jo je proti večeru spremil čez hrib. Molče sta korakala drug poleg drugega in tudi Matevža je nekaj težilo. Pipo je vlekel, toda tobaka ni bilo v njej.

Doli pod klancem se je hotel vrniti.

Tedaj pa je Lajda postala, zakrila z rokami obraz ter bridko zajokala, da so ji solze kapljale med rjavimi prsti.

— Kaj ti je? — je dejal Matevž, pa pogledal je ni, temveč z nogo brcal v brinjev grm, rastoč poleg steze.

— Saj veš — kaj! — je ihtoč odgovorila.

Matevž je zaklel, pa le venomer suval s peto grm.

— Stran pojdem, na Hrvaško — ali kamor —

— Pa jaz — Jezus, Marija!

Jok je fanta razburil in dekle se mu je smililo: — Ej, kaj boš vzdihovala; morda pa ni tako! — je dejal, da bi utešil tudi svojo vest in skrb.

Lajda si je obrisala lice ter se obrnila navzdol po stezi.

Ločila sta se brez pozdrava, ne da bi se pogledala ali si podala roki.

Matevž je nazaj grede parkrat polglasno prav grdo zaklel, vrhu hriba pa je zaukal, da je odmevalo od bližnjih bregov.

Leto pozneje pa ga ni bilo več doma. Pravili so, da je šel na Hrvaško sekat hraste. Prej pa je bil z Znojilčevo Lajdo in z jerobom, ki so ga bili postavili njenemu novorojenemu otroku, fantiču, sklenil sodno poravnavo: odstopil je otroku svojo doto, vknjiženo na bratovem posestvu, in s tem je bil rešen tudi vsega daljšega plačevanja. Jerob je to pravico vknjižil v zemljiško knjigo — in tu imaš drugo intabulacijo na Znojilčevem posestvu ali, če hočeš, drugo poglavje našega romana, pisanega v zemljiškoknjižnem izpisku. In tretje tudi ni izostalo.α —

Doktor Sever je bil svojo smotko že pozabil ter je le poslušal.

»O Matevžu do današnjega dne ni bilo več ni duha ni sluha. — Šel je po svetu, Bog ve kam' — stara povest! Pravili so, da se mu je zgodilo prav tako kakor njegovemu očetu: drevo ga je ubilo tam doli v Slavoniji. Pa za to se nihče ni brigal — saj ni imel premoženja.

Tudi Lajda je že zdavnaj umrla. Pobrerala jo je sušica. Bog sam vedi, katerim roditeljem se je bilo ubogi rejenki zahvaliti za življenje — za tako življenje in za sušico!

Svojo doto je bila porabila v bolezni.

Ostal je sedaj še mali Lukec, njen in Matevžev sin. Krstili so ga tako, ker se je bil porodil prav o sv. Luku.

Tomaž ga je vzel na Znojilo; saj je imel fant denar pri njem in obresti ni bilo treba plačevati, ako ga je sam oskrboval. To je tudi storil prav tako kakor s svojimi otroki. Vsi vkup so pozimi čepeli za pečjo, poleti so pasli, hodili v šolo in pozneje, ko so bili malo odrasli, tudi skupaj na vasi fantovali.

Z Znojilčevim premoženjem pa je šlo navzdol — rakovo pot. Mož ni pil, pomagati pa si vendar ni mogel. Gozde je posekal, včasih je prodal vso žetev — kar stoječo na polju — obresti, ki jih plačevati ni mogel, je preobrnil v glavnico — in tako je bil še komaj na površju, da je še plaval, dokler bi ga kak upnik ne porinil v dno.

Predlanskim pa — tebe še ni bilo tu v tem dolgočasnem kraju — so se stepli fantje na Olševku, prav pri Brnotovih. Drugi rod je sedaj tam in tudi drugi rod je hodil tja pod okna in se pretepal. Pa usoda, usoda! Znojilčevega Lukca so ubili prav

tam, kjer je nekdanj njegov oče vasoval. Se li ne šali usoda z nami? —

Lukec je bil mrtev. Oporoke ni zapustil; za to pač ni imel časa. Toda ostalo je njegovo premoženje: onih tri sto goldinarjev starega denarja, vknjižena dota njegovega očeta Matevža.

A Lukec je bil nezakonski otrok in tak nima drugega zakonitega dediča, nego svojo mater; le-ta je bila pa že tudi mrtva. Torej zapade po naših¹⁾ zakonih premoženje erarju, državni blagajnici ali — cesarju, kakor pravi naš kmet.

In erar se je za to dediščino res pobrinil. Po končani obravnavi je vknjižil svoje pravice do Lukčeve terjatve pri Znojilčevem posestvu, zapalo dediščino, — kaduciteto imenujemo mi juristi tako stvar — in potem tožil za denar.

In ta vknjižba je tretji — zadnji del mojega romana ali, če hočeš, moje žaloigre.

Dodatek še pride in to je kratek: danes je bilo Znojilčevo posestvo pri izvršilni dražbi zaradi te erarjeve dediščine prodano. Bil sem navzočen in pregledal sem zemljiškoknjižni izpisek — ekstrakt — in iz njega sem v kratkih treh vknjižbah bral to, kar sem ti pripovedoval. In ti praviš, da pri nas, v našem rokodelstvu ni poezije!«

Prijateljta sta nekoliko časa molčala. Živo pripovedovanje odvetnikovo je bilo zdravnika ganilo.

Doktor Pavlin pa si je vnovič tlačil pipo.

»Pozno je, pojdiva!« pravi zdravnik.

Odšla sta počasi iz krčme in zaspana točajka je zaprla za njima vežne duri.

¹⁾ Povest je bila napisana l. 1884.

Noč je bila temna, brez mesečna, nebo pa vendar jasno in brez števila zvezdic se je lesketalo po njem.

»Kdo pa je kupil Znojilčevo posestvo?« vpraša zdravnik zevaje.

»Jaz,« odgovori odvetnik hladno; »kupcev ni bilo in zato je šlo poceni.«

»Ah — poezija, poezija!« je vzkliknil zdravnik in razšla sta se vsak proti svojemu domu.

IVAN TAVČAR:

POSAVČEVA ČEŠNJA.

Slika iz Loškega pogorja.

Preprosta dogodba je, ali resnična.

Ko je Posavčev Jakob na ljubljanskem gradu stal na straži, je po mrzlem zraku mrgolelo vse polno sneženih zvezdic. In te so padale in padale na bregove in hribe na okrog ter jih zavijale v belo odejo. Jakoba je bridko zeblo in prav milo se mu je storilo pri srcu, ko je obrnil pogled po mrgolečem zraku proti domačemu pogorju, kjer je danes brez dvojbe tudi snežilo in ki ga ni mogel doseči niti z očesom, ker so snežene megle čez in čez prepregale temno obnebje.

»Zima je,« si je mislil Jakob, »in Bog ve, ali bo našo češnjo črnico kaj polomilo. Da bi jo le o pravem času otresali!«

V hipu se je z vso nežnostjo spominjal domače češnje. Stala je visoko na zelenem holmu ter bila visoka kakor mali zvonik pri pogorski podružni cerkvi. Deblo ji je bilo razpokano in pomladi se je lubje lupilo z njega, da ga skoraj ni bilo celega mesta. Ali vsako pomlad se je naša črnja pokrila s cvetjem in vsaka najmanjša vejica je nosila belo oblačilce, stkano iz golih cvetov. Iz dalje se je videla kakor s snegom pokrit vrh snežnikov. Ko pa

je prišel sveti Urban, tedaj se je vse vejevje pokrilo s črnim sadom, da je vse kar viselo in da so vrabiči, kosi, vrane in drugi taki krilati in pojoči kruhoborci prišumeli od vseh strani ter v družbi z brenčečimi sršeni in osami oključali in obrali sladke črnice. Pa ostajalo jih je še mnogo, da so se jih pod Posavčevo streho obilokrat nazobali ter jih še nekaj naložili na lesu, da so se nasušile za bolnike, ki radi pijó sladko češnjevo vodo.

Tega blagoslovljenega drevesa se je tistega večera spominjal Posavčev Jaka in pred očmi mu je v trenutku stala češnja črnica in vse veje so bile v cvetju in v cvetju so se oglašali strnadi, pinoži in drobne sinice in drugi taki krilati in pojoči skledolizniki, komaj pričakujoč, da bi iz cvetja postali sočni, sladki sadovi. Tudi tisti dan, ko je bil Jaka poklican v cesarsko vojsko, je češnja cvela in na svojem klobuku je nosil njeno cvetočo vejico. Ko je s tovariši korakal po beli cesti proti belemu mestu, je točil nekaj časa solze, nekaj časa pa je ukal. Govoril je, da gre rad na vojsko (in tu je glasno zaukal), pri srcu si je pa mislil, da je krasneje umreti pod domačo cvetočo češnjo kot pa na krvavem bojnem polju (in tu je zajokal skrivoma, da ga nihče ni videl). Cvetočo češnjevo vejico pa mu je bila dala pri slovesu sosedova Marjanica, ki je bila »njegova«. In na to svoje dekle je mislil še večkrat kot na češnjo črnico. In prav je bilo tako: drevo je cvelo samo enkrat na leto, Marjanica pa je na svojem licu nosila dan na dan najkrasnejši cvet, ki se ni posušil niti tedaj, če je sneg zapadel zemljo in drevje.

Tudi na to dekle je mislil Jaka tisti večer. Pod češnjo črnico sta stala in slovo sta jemala.

»Ali boš ostala zmeraj moja? Tudi potlej, ko bom v vojski?« jo je vprašal in solza mu je silila v oko.

»Prav zmeraj!« je odgovorila in odlomila bele cvetove, da jih je del za klobuk v spomin nanjo.

Na vse to je mislil naš Jaka tisti večer.

»Mraz je res. Pa to nič ne de, prišla bo zopet pomlad. Naša črnica bo belo cvela in jaz bom ob luni zahajal pod dekletovo okno.«

* * *

Prišel je sveti Urban. In Jakobu so rekli, da lahko gre iz cesarske službe. Domov ni pisal ne sporočil. Prav kakor bi ga bila sapa prinesla čez gorovje, je došel k domačemu selišču, ko je baš zvonilo poldne v tankem zvoniku, da je mogočno bučalo med hribovjem. Spehan in utrujen je bil, a vendar mu je srce od veselja utripalo, ko se je z zelenega holma za očetovo hišo oziral po globoki dolini, kjer je pod pekočim solncem mrgolela krajina. Po njivah in travnikih ni bilo videti delavca: vse je bilo odhitelo k jedi v hiše.

Tik njega se je dvigala stara mu znanka, češnja črnica, in v resnici je bila črna, kakor bi jo bil gospod nebeški Oče od vrha do tal polil s črnilom. Sad pri sadu je čepel na vejicah in sršeni in drugi krilati skledolizniki so se tu gostili, da je vse kar šumelo po zraku od samega brenčanja.

»Doma tako niso kuhali zame! Črnice pa tudi niso slaba južina!« In Jakopè je ročno splezal na češnjo črnico. Pomagal si je do najvišjega vrha in pričel ondi zobati kakor škorec, ki je stradal mesec dni. Ko je tako sedel v zračnem vrhu in se mu je od vseh strani nasproti smejal črn sad, se je Ja-

kopèta polastila prečudna zadovoljnost. Kamor je obrnil pogled, povsod se je raztezalo zeleno hribovje in ondi proti jugu se je dvigal sivi Blegaš. prav kakor velikanska orjaška cerkev. Tik njega se je šopiril mali Koprivnik s svojo velblodovi grbi podobno goličavo in Mladi vrh in Stari vrh sta se naslanjala nanj z ostro zavitimi vrhovi. Na vse pa je razlivalo solnce svoje rožnate žarke in modro nebo se je okvirilo nad razgreto krajino. Oko našega znanca pa je najrajši počivalo na beli sosedovi hiši, ki je ravno onstran čepela v bregu.

»Marjanica, ali si doma?« — Jakopè je v svoji sreči, ker ni imel druge družbe, pričel govoriti sam s sabo. »Kar vidim jo, kako leta v belih rokavcih okrog ognjišča in misli name!«

Tu je od same radosti zaukal, da se je razlegalo po dolu.

»Oče mi mora sedaj vse izročiti in ženil se bom in žensko bom imel, da cesar nima lepše. Delai bom, da bo kar vse pokalo. Dekle bo dobra gospodinja in bo vsak krajcar tiščala pod palcem. Najprej bom popravil streho. Tam nad hlevom se je preglodala in pišejo mi, da teče v seno. Tudi hišo bom pobelil in okrog oken mi mora Štefnjak napraviti z rdečo barvo rdeče okvire. Nekaj dote bo imela, to je ena, in nekaj dolga bova plačala, to je druga. Na dolgo njivo v logu bom sejal pšenico in tisto krivorepko bom posekal, da ne bo delala sence. Vina ne bom pil in v pivnice ne zahajal. Pač pa bom vsako nedeljo sedel na vrtu in zraven mene bo sedela Marjanica in pestovala bo. Hoj, hoj, to bo življenje!«

Še dalje bi bil Jakopè moževal sam s sabo, da

ga niso premotili godci, ki so spodaj v dolu prav živahno in prav okroglo piskali na svoje piščali.

»Ta je lepa! Ženijo se nekje. Danes bom še plesal. Hola! hopsasa!«

In Jakopè je s še večjo slastjo zobal črnice.

»Hej, Posavec, pa si visoko zlezal! Zoblješ jih, he? So sladke, he?«

S temi besedami se je pod Jakopètom na poti oglasil Jurčkov Blaže. Iz mlina je sopel in težak meh je nosil na hrbtu. S tem se je sedaj oprl na plot pri stezi ter menil, da tiči v vrhu češnje nje-gov znanec stari Posavec.

»Da bi te v trebuhu ne vilo, Posavec! Prestari smo za tako jed. Ali pečke požiraš? Nikar jih, če naj se ti dobro svetuje! Slišiš, kako jih drobe okrogle in polke? Če bi tvoj Jakopè to vedel, da se mu danes Marjanica moži, bi mu ne bilo prav. Ženska je hudičeva mati, naj je stara ali mlada. Jezus, Marijal!«

Jakopètu se je pri tem govoričenju storilo pred pogledom vse črno in dolina in hribovje sta zaplesala okoli njega. In bilo mu je, kakor bi mu bili porinili oster nož v srce, kjer je še pravkar kraljevala gola sreča. Zdrknil je z vrha, kjer je sedel, in potem se je lovil po vejevju ter grabil s prsti po listju, ki ga v padcu ni moglo vzdržati. Blaže je klical na pomoč Jezusa in Marijo in vse svetnike. A ni ga bilo, ki naj je pomagal: oni je končno z vso težo treščil na zemljo ter brez zavesti obležal na mestu. Prihiteli so domači ter ga odnesli v hišo in ga položili na ležišče tuge, bridkosti in bolečin.

Tam v bregu pri sosedovih pa so piskali godci in svatje so se sukali in bili dobre volje. Najboljše

volje pa je bila nevesta, ki je v svilnati, rožnati rustici sedela za mizo in zaljubljeno gledala v ženina ter mu časih zašepetala na uho: »Sedaj bom tvoja, samo tvoja.«

* * *

Jakopè je ozdravel: polomil si je bil obe nogi in potem mu jih niso mogli več uravnati, da je ostal hrom vse svoje dni. Češenj črnic ni pokusil nikdar več in tudi ženske ni več pogledal.

Drevo češnjo črnico pa je pustil rasti, kakor je to hotel ljubi Bog. Nikdar ni legal v njeno senco in nikdar se ni menil za njen sladki sad. A tudi gnojil ji ni nikdar jeseni, nikdar ji otrebil listja, če so se v njem vgnezdile gosenice, in ne vejevja, če se je po njem nabralo južnega snega. Veje so se lomile in vrhovi so se sušili. Končno pa se je čez noč oglasil ta ali oni gostač, ki mu je v zimi nedostajalo kurjave, in odsekal vejo ali vrh. Nekdaj pa je v pomladanski noči vihar podrl staro deblo na zemljo in dandanes o njem ni sledu. Da bi ne živel še Posavčev Jakopè ter se s svojo kruljavo nogo ne gugal po bregovih, bi o Posavčevi češnji črnici ne govoril nihče.

Jurčkov Blaže ga včasih tolaži: »Le pozabi, le pozabi! Ženska je hudičeva mati, naj je stara, naj je mlada.«

Ali Jakopè ne more pozabiti in dostikrat se mu stiska srce, če pogleda na sosedov vrt, kjer se podijo rdečelični otroci; pri njem pa je vse samotno in tiho.

DODATEK.

Pričujoče povesti in črtice so vzete iz kmetiškega življenja v bližnji in daljni preteklosti. Izmed treh pisateljev sta dva (Jurčič in Tavčar) doma s kmetov ter sta poznanje življenja in ljudi na deželi prinesla iz mladih let, tretji (Kersnik) pa je preprostega človeka iz ljudstva do dobrega spoznal šele pozneje, ko je kot podeželski notar imel z njim mnogo opravka, in se kljub globokemu zanimanju za ta čuvstev in dogodkov zelo bogati svet ni mogel vedno otresti meščanskih priveskov. Vsi trije pa so imeli za ljudske značilnosti dobro oko in vsak svoj izraz.

Josip Jurčič (1844.—1881.) je povest »Sin kmetiškega cesarja« napisal kot 22leten mladenič. To ni bilo njegovo prvo delo. Povest je naslonil na velik upor slovenskih in hrvatskih kmetov l. 1573. Kmetje so bili takrat premagani in duša vsega upora kmet Matija Gubec obsojen na strašno smrt. V Zagrebu so ga posadili na razbeljen železen stol in ga kronali z razbeljeno železno krono. Gubca so namreč imenovali kmetiškega kralja. V Jurčičevem času ta upor še ni bil čisto preiskan. V knjigah ni bilo dobiti nič jasnega in natančnega. V kolikor so pa zgodovinarji že bili dognali zgodovinsko resnico, je bila pa širši javnosti manj dostopna. Zato ni čudno, da je bil Jurčič o upor slabopoučen ter je ime kmetiškega cesarja zamenjal. Ilija Gregorič, ki ga Jurčič smatra za »ce-

sarja«, je bil le poveljnik uporne vojske. V svoji mladosti je bil namreč vojak, se bojeval s Turki ter bil kot tak vaje vojaškega rokodelstva. Ilijo so usmrtili šele l. 1574. Imel pa ni niti sina niti brata župnika. Sploh je vse dejanje plod Jurčičeve pisateljske domišljije.

Ivan Tavčar (1851.—1923.), doma iz Poljanske doline, je nekaj let mlajši od Jurčiča. Razlika v letih se pozna tudi v spisih. Ko je bil Jurčič že priznan slovenski pisatelj, je Tavčar hodil še v šolo. Z Jurčičem sta si precej sorodna v nagnjenju do zgodovinske povesti; različna pa sta v izražanju. Jurčič je nekak nepristranski pripovedovalec, Tavčar pa vpleta v opis dogodkov svoje misli, ki so po največ ostre zabavljice proti vse-
mu, kar mu ni prijalo. Poleg tega je Tavčar pogled na pretekle čase z opisovanjem malenkostnih podrobnosti močno izbistril. Najlepša so tista Tavčarjeva dela, kjer slika svoje rojake, kmete iz Poljanske doline.

Janko Kersnik (1852.—1897.) je svojo pisateljsko pot začel s pisanjem pesmi in opisovanjem verjetnih ali neverjetnih zgodb na starih gradovih. Kmete je v svojih prvih povestih omenjal le kot nekak okrasek grajskemu pozorišču. To je bilo naravno, kajti doma je bil na gradu. Kot je v izvrševanju notarskega poklica nujno prišel v dostiko z nižavo, je spoznal, da je tu več življenja in zdravja nego v družbi, ki je hirala pod težo stoletnih tradicij in v senci nekdanje slave. Zagrabil je torej v to gomazenje in gibanje pod sabo in izvlekel več zelo lepih sličic in povesti. Med njimi spredaj natisnjena ni najzadnja.

VSEBINA:

1. Ivan Tavčar: Kuzovci	3
2. Josip Jurčič: Sin kmetiškega cesarja . . .	27
3. Ivan Tavčar: Kobiljekar	79
4. Janko Kersnik: V zemljiški knjigi	89
5. Ivan Tavčar: Posavčeva češnja	99
Dodatek	105
Kazalo	107

KAJ BOMO BRALI??

Prihodnje leto bo književna zadruga »SIGMA« izdala zopet vrsto poučnih in zabavnih knjig po zmernih cenah. Tu naštejemo nekatere glavne knjige, ki jih bodo prejeli tisti, ki se prednoroče (seveda tudi tisti, ki po naročilni dopisnici, priloženi tej knjigi, pišejo »Sigmii« po vsako knjigo posebej.)

IZŠLE BODO TOREJ:

Za to knjigo (»Snopič domačih pisateljev«) bo izšla lepa in s slikami bogato okrašena knjiga »Domačija v besedi in podobi«. Potem pa prav zanimiva knjižica (izredna) o krščanski ljubezni do bližnjika, kakor je to željo izrazil sv. oče v svoji zadnji okrožnici. Spisal jo bo po deželi dobro znani č. g. misijonar.

Po novem letu pa bodo izšle, če Bog da, sledeče knjige kot redna izdanja.

1. JANEZ ŽBOGAR. zanimiva zgodba iz naših krajev. Spisal jo je znamenit Francoz Charles Nodier, ki je prišel k nam po Napoleonu. — (Cena okoli L. 2.80 + 20 st. poštnine.)

2. V TRI SMERI, poljudno znanstvena knjiga, ki bo opisavala prodiranje človeškega duha v zračne višine, morske globine in zemeljske daljine. — (Cena okoli L 2.80 + 0.20.)

3. Nedosegljivo ljudsko povest Josipa Jurčiča **„ROKOVNJAČI“**, bomo tudi izdali. — (Cena L 3 + 0.30.)

4. JULES VERNA fantastičnega pripovedovalca, ki ga z napetostjo še danes beremo, poznate vsaj po imenu? En njegov roman, ki še ni preveden, bo tudi izšel za staro in mlado. — (Cena L 2.80 + 0.20.)

5. „NAŠE ŠEGE IN NAVADE“, bodo popisavale tisto, čemur pravimo »vsaka vas ima svoj glas«. — (Cena L 3.— + 0.30.)

6. „KRIŽ V TEMI“, Misijonstvo je danes postalo že veda, ki jo goje po univerzah. V tej knjigi bodo popisane različne vere po svetu in kako se tam širi sv. evangelij. Knjiga bo polna zemljepisnih, narodnostnih, veroslovskih in drugih zanimivosti! — (Cena L 3.— + 0.30.)

Vmes bodo **OD ČASA DO ČASA** izhajale **IZREDNE KNJIGE**, ki bodo na platnicah prejšne knjige naznanjene. **ZATO, PROSIMO, BERITE KAR JE TISKANO TUDI NA PLATNICAH!**

Pogoji za naročbo knjig:

1. Kdor plača vsaj do 1. februarja 1932.
Lit 12.50, bo prejel v letu 1932.

a) **6 knjig**, ki bodo sicer stale okoli
Lit 17.50;

b) katerokoli knjigo, ki bo izšla vmes, bo
(na željo seveda) prejel po ceni znižani **za**
20°/o

2. Kdor plača vsaj do 1. februarja 1932.
Lit 6.50, bo prejel

a) **3 knjige**,

b) kot zgoraj *po ceni znižani za 15 od sto.*

3. Lahko se naročiš tudi na vsako posamezno izdanje (na platnicah prejšne knjige bo naznanjena prihodnja) in prejmeš knjigo po pošti z že spisanim čekom za kolikor knjiga stane s poštnino vred. Naši odjemalci nimajo nobenih pisarij ne z naročanjem, ne s pošiljanjem denarja.

4. Kdor nam pošlje 10 imen prijateljev ali znancev, ki se na knjige prednaroče in pošljejo do 1. februarja Lit 12.50, bo prejel 6 knjig brezplačno.

Za 1.80 Lit.

Zveš
za vse
novice s
sveta in z do-
mačih krajev v
preteklem letu.

Pratika je vsako-
mur neobho-
dno potre-
bna prija-
teljica !

Kmetijski nauki;
kažipot po Trstu in
Gorici; potrebni nasve-
ti; kakšno bo vreme; ko-
ledar in še vse polno
zanimivega drobiža je v njej.
Izšla je OB SV. ANDREJU in jo
dobite pri trgovcih ali pa pišite na
ravnost »Sigmia«, Piazza Nicolò Tomma-
seo 29/I., Gorizia, da Vam jo pošlje. —
(Cena Lit 1,80 + 10 stotink poštnine.) —

PRATIKA

1932.

215

Katoliška tiskarna v Gorici

Izvršuje tiskanje računov,
raznih blokov, naslovov
tvrdke na pismih in o-
vitkih, vizitk in sploh
vseh tiskarskih del. ::

Tiska po naročilu:
KNJIGE IN REGISTRE
za trgovce in zadruge.

KNJIGOVEZNICA
izvršuje točno in solidno
vezavo knjig in registrov.

Naročila pošljite na naslov: **Tipografia Catto-
lica - Riva Piazzutta 18** ali pa na knjigarno:
Libreria Cattolica - Piazza Vittoria šte. 11 - Gorizia

27. IX. 1946

NE PREZRITE

Tej knjigi smo priložili

NAROČILNE DOPISNICE,

V A Ž N O

s seznanom knjig za drugo leto in pogoji za naročbo.

PREBERITE!

PREBERITE!

Brez dvoma

boste z zanimanjem
segli po knjigi

Opisi, katerih doslej še niste mogli nikjer najti! Naravnost potrebna knjiga za vsakogar, ki hoče poznati svet vsaj preko domače fare!

Domačija v besedi in podobi.

Lepota rodnih krajev v stotini fotografij!

To ne bo knjiga, ki jo enkrat prebereš, pa odložiš. Cena bo le 4.80 (s poštnino 0.30 več.)